

Západočeská univerzita
Právnická fakulta
Katedra soukromého práva a civilního procesu

Diplomová práce
Žaloba a žalobní právo
Veronika Vopatová

Vedoucí diplomové práce : JUDr. Miloslava Wipplingerová Ph. D.

Plzeň 2012

Já, níže podepsaná Veronika Vopatová, autorka diplomové práce na téma Žaloba a žalobní právo, dávám tímto souhlas ke zpracování osobních údajů .

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla dle zákona č. 121/2000 Sb..

Prohlašuji, že moje výše uvedené údaje jsou pravdivé. Prohlašuji tímto, že jsem diplomovou práci na téma Žaloba a žalobní právo zpracovala sama, pouze s využitím pramenů v práci uvedených.

V Plzni dne 28. 4. 2012

.....

Ráda bych na tomto místě poděkovala především JUDr. Miloslavě Wiplingerové za její cenné připomínky, pomoc a ochotu při vedení mé diplomové práce. Děkuji také JUDr. Vladimíru Procházkovi, JUDr. Štěpánu Bednářovi a hlavně Mgr. Michaele Bednářové za cenné informace a ochotu při poskytování rozhovoru o problematice žaloby a žalobního práva z pohledu právní praxe. Ráda bych tímto také ráda poděkovala své rodině za vytrvalou podporu při studiu.

Obsah

Úvod	1
1. Historický exkurz	3
1. 1 Žaloba v římském právu.....	8
1. 2 Druhy žalob v římském právu.....	9
1. 3 Jednotlivé druhy římského občanského procesu.....	13
1. 3. 1 Legisakční proces (<i>Legis actiones</i>).....	14
1. 3. 2 Formulový proces (<i>Formulae</i>).....	17
1. 3. 3 Kogniční proces (<i>Cognitio extra ordinem</i>).....	20
1. 4 Nástin vývoje civilního procesu v českých zemích.....	21
2. Žalobní právo	27
2. 1 Materiálněprávní žalobní teorie.....	27
2. 2 Teorie právního nároku.....	29
2. 3 Teorie konkrétního a teorie abstraktního žalobního práva.....	31
2. 4 Teorie práva na soudní ochranu.....	35
3. Žaloba	38
3. 1 Náležitosti žaloby.....	43
3. 2 Podání žaloby.....	49
3. 3 Druhy žaloby.....	50
3. 3. 1 Žaloby statusové.....	52
3. 3. 2 Žaloby na plnění.....	52
3. 3. 3 Žaloby určovací.....	53
3. 3. 4 Žaloba excindační.....	55

3. 4 Vady žaloby	58
4. Dispozice žalobce s žalobou.....	60
4. 1 Částečné zpětvzetí.....	60
4. 2 Změna žaloby.....	61
4. 3 Dispozice ostatních účastníků.....	61
Závěr.....	64
Resumé.....	65
Seznam použité literatury.....	67

Úvod

Tématem zvolené diplomové práce je žaloba a žalobní právo. Výběr tohoto tématu byl pro mě dosti jednoznačnou volbou, protože jsem toto téma pokládala za počátek všeho dění v civilním řízení a za jasné a přesně vymezené, avšak až po ponoření se do tématu jsem zjistila jeho obtížnost a složitý vývoj, který pro zpracování tématu diplomové práce zdaleka přesahuje jeho stanovenou obsahovou normu. Cílem práce tak není plně vyčerpat celé téma, ale nastínit vývoj žaloby a žalobního práva od počátku římské civilizace až po dnešní pojetí.

Ve své práci se tak budu věnovat problematice žaloby a žalobního práva, jejímu vývoji a uplatňování ve sporech od počátku naší kultury, nesmím však opomenout jednu z nejdůležitějších etap vývoje žaloby a žalobního práva a tou je římské právo. Tato součást dějin je pro jejich vývoj v jistém smyslu stěžejní, jelikož římské právo pro ně položilo základní stavební kameny. Samozřejmě vlivem dějin a mísením kultur prodělala žaloba a žalobní právo spoustu změn a nových znění, ale římské právo jako první nastolilo jistá pravidla, na nichž s přihlédnutím k jejich vývoji stavíme do dnešní doby. Touto prací bych se chtěla pokusit objasnit některé pojmy z této problematiky a alespoň částečně proniknout do tvorby žaloby, jejího přijetí či odmítnutí a jelikož je návrhem na zahájení řízení, tak také do prostředí v němž se uplatňuje.

Práce je strukturována do čtyř základních kapitol. Každá z nich představuje relativně samostatný celek, který se dále rozpadá na jednotlivé podkapitoly. V nich je pojednáno o problematice podrobněji, z hlediska typických institutů příznačných pro problematiku danou základní kapitolou. V úvodu se práce věnuje vývoji římského práva v němž se žaloba vyvinula a z něhož ovlivnila další vývoj žalobního práva do budoucna. Také se zabývá základy jejího rozdělení dle civilní a prétorské úpravy. Nemalá pozornost je věnována i vývoji a vzniku civilního procesu a to již v římském právu, která přechází v proces jím ovlivněný a vyvíjející se v českých zemích od 13. století, kdy se počíná formovat první soud. V dalších kapitolách se soustřeďuje na samotnou žalobu jak je uplatňována u orgánu poskytujícího ochranu tím, kdo považuje svá subjektivní práva za

porušená či ohrožená. V těchto kapitolách je tak probírána problematika od povinnosti dodržení jejích povinných náležitostí, přes formy jejího podání a druhy, do kterých se dle právní úpravy člení, vady až ke zmínce o jednom druhu žaloby, která je dnes velice probíraným tématem a to z důvodu více a více se zadlužované společnosti. Tato žaloba je určena pro osoby, které jsou exekucí dotčeny neoprávněně a to např. z důvodu, že s dlužníkem sdílejí společnou domácnost. Avšak doložit, že majetek náleží do jejich vlastnictví je velice obtížné, protože kdo si dnes poctivě uschovává účtenky, možná pouze po dobu trvání reklamace výrobku, tedy max. po dobu dvou let. V závěru je krátce načrtnuta poslední kapitola zabývající se dispozicí žalobce s žalobou a nemůže být také opomenuto na ostatní dispoziční úkony účastníků prováděné v řízení.

1. Historický exkurz

Od 8. stol před n. l. se okolo čtyř pahorků (*Quirinal, Palatin, Esquilin, Celsius*) na řece Tiber začal formovat římský stát, jenž se rozrostl až na legendárních sedm pahorků – tzv. *Septimontium*. Samotný vznik římského státu se však datuje až zhruba ve století 6. – 5. př. n. l. V počátcích formování římské společnosti se utvořilo rodové zřízení. V čele této rodové společnosti byl ustanoven král (*rex*) zvolený lidem, od toho je tato doba historiky nazývána, jako „doba královská“. Král nebyl monarchou, ale lidovým orgánem, reprezentoval rodovou společnost navenek, byl nejvyšším velitelem národní armády, nejvyšším knězem (za lid přinášel bohům oběti) a také vrchním soudcem. Rod (*genus*) byl základním hybatelem pro veškeré dění v Římě. Formoval armádu, jeho nejvyšší představitel¹ předsedal rodovému soudu řešícímu případné spory vznikající mezi jeho příslušníky, určoval postavení jednotlivce ve společnosti. Jednotlivé rody se pak dále formovaly ve vyšší organizační jednotku kurií (*curia*), za účelem společných cílů². Jež se dále seskupovali v kmen (*tribus*). Kmen obsahoval 10 kurií, z nichž jednu kurií tvořilo 10 rodů. Takto vytvořené kmeny se v počtu tří spojily a „vznikl podle tradice „**populus Romanus**“ (národ římský)³.

Od počátku vzniku římské říše se vyvíjel právní řád. Veškerý výklad práva měli zpočátku v rukou pontifikové⁴ (*pontifex*), kteří neumožňovali laikům přístup k tomuto právu. Změna nastala po zániku království a s nástupem republiky, v jejímž čele nyní stojí dva úředníci (*magistratus*). V důsledku rozvoje společnosti a následnému úpadku náboženství, jehož pravidla silně formovala i samotný právní řád dochází postupně k omezení monopolu kněží na výklad práva. Dalším aspektem pro potřebu sepsání práva byl rozpor mezi patricii a plebeji⁵ v případě sporu u soudu, kde

¹ Nejvyšší představitel rodu - náčelník rodu, stařešina, latinsky *princeps gentis*.

² Společné cíle - vojenské, politické, náboženské.

³ Str. 16 – Rebro K., Blaho P., Římské právo, Bratislava: Trnava 2003.

⁴ Pontifikové - římscí kněží vykládající právo. Jsou považováni za první znalce práva, protože samotná pravidla společnosti a její zvyklosti lidé považovali za něco božského. Primitivní společnost tak byla ovládána náboženstvím a představami potrestání od bohů.

⁵ Patricijové – původní obyvatelstvo Říma, příslušníci šlechtických rodů; plebejové – podrobené obyvatelstvo, propuštění otroci, přistěhovalci či lidé, kteří přišli do Říma za obchodem.

patricijové svévolně nepsané právo měnily a zneužívali. V polovině 5. stol. před n. l. tak byla ustavena desetičlenná komise decemvirů (*decemviri legibus scribundis*), která byla pověřena sepsáním obyčejového práva a také veškerým politickým vedením státu po dobu kodifikace. Jejím výsledkem bylo r. 450 před n. l. sepsání práva nejprve na deset desek a poté r. 449 před n. l. doplnění o další dvě. Vznikl tzv. Zákon dvanácti desek (*Lex doudecim tabularum*), který v sobě zahrnul veškeré právo soukromé i veřejné. Právě volným výkladem Zákona dvanácti desek bylo vytvářeno civilní právo. Namísto obyčejového práva nastupuje psaná právní norma. Zákon byl rozdělen na právo procesní (I. až III. deska) př. ukázka z desky I. o průběhu řízení při sporu „*Ni pacunt, in comitio aut in foro ante meridiem caussam coiciunto. Com peroranto ambo praesentes. Post meridiem praesenti litem addicito. Si ambo praesentes, solis occasus suprema tempestas esto.*“ (Nedohodnou-li se, ať před polednem přednesou spor na shromaždišti lidu nebo na tržišti. Ať jsou obě strany přítomny. Po poledni ať je spor přiřknut přítomnému. Pokud jsou přítomni oba, ať je západ slunce krajní lhůtou.)“⁶, právo rodinné (IV. deska), právo dědické (V. deska), různá ustanovení soukromého práva (VI. deska), věcná a sousedská práva (VII. deska), právo trestní (VIII. a IX. deska), správa římského státu (X. deska) a různé doplňky (XI. a XII. deska). Nejvíce byl zaměřen na právo procesní a trestní, jeho formulace byly krátké, ale výstižné a jasné a také kasuistické, protože „uvádí pouze konkrétní nároky či konkrétní případy porušení práv“⁷. Nejdůležitějším prvkem, který zavedl, byla rovnost občanů před zákonem (*aequalitas civium ante legem*). Byl prvním a také na dlouhou dobu jediným, ale ne zcela vyčerpávajícím⁸, soupisem římského práva. Byl vystaven na fóru a římská veřejnost ho přijala velice kladně. Učili se jej nazpaměť, což se ukázalo pro pozdější dobu jako velice významné, protože r. 390 před n. l. vpadly do země Gallové a desky zničily. Ještě v době Ciceronově (v letech 106 – 45 před n. l.) se jej děti učily jako povinnou básničku. Tak se desky uchovaly dodnes a to jen díky interpretaci, citaci a rekonstrukci mnohých římských právníků, historiků a řečníků.

⁶ Str. 30, 31 – Skřepejk M., Texty ke studiu římského práva, Praha: Orac 2001.

⁷ Str. 34 – Kincl J., Urfus V., Římské právo, Praha: Panorama 1990.

⁸ Chybělo větší rozpracování soukromého práva, hlavně závazků.

Významnou změnu přinesl r. 367 před n. l. zákon Liciniovův a Sextionův (*Lex Licinia Sextia*) byli jím ustaveni opět do čela republiky dva nejvyšší úředníci a to konzulové (*consules*). Jako jejich pomocný a podřízený úředník byl zřízen prétor (*praetor*), jehož hlavní funkcí byla soudní jurisdikce veřejná i soukromá a také samotná aplikace práva. Z důvodu územního rozmachu říše a hlavně rozvoje obchodu se objevují požadavky na řešení případných sporů a to nejen mezi Římany, ale také mezi Římany a cizinci, ale i mezi cizinci navzájem byl r. 242 před n. l. úřad préтора rozdělen na dvě části a to na préтора městského (*praetor urbanus*), řešícího spory vznikající pouze mezi římskými občany a na préтора cizineckého (*praetor peregrinus*), jež řešil zbývající spory výše zmiňované. Nižšími úředníky vykonávajícími soudní pravomoc v záležitostech trhovních⁹ byly vedle préтора městského ustaveni édilové kurulští (*aedil curulis*).

K postupným změnám v oblasti soudnictví a výkon práva docházelo v době císařské. V období principátu se ještě vliv císaře na dění v této oblasti tak silně neprojevoval. Určitá změna nastala v postavení konsulů, kteří již ztratili vedoucí postavení a císař jim udělil jiné funkce ve státě např. v oblasti správní. Jediný úřad, jenž si udržel své postavení byl úřad préтора. Teprve ve 2. století před n. l. císař Hadrián pověřil svého právního poradce Salviana Iuliana, „aby zrevidoval text ediktu městského praetora i cizineckého praetora, text ediktu kurulských aedilů, jakož i text ediktu provinčního a dal mu pevnou a neměnnou formu“¹⁰. Výsledkem jeho práce byl Věčný Hadriánův edikt (*Edictum perpetuum Hadriani*). Edikty (*edictum*) vydával prétor městský, cizinecký, kurulský édil i provinční správce v rámci své soudní pravomoci, jako vyhlášku či nařízení. Jejich zrevidováním došlo ke stanovení hranic jejich činnosti a k zastavení dalšího rozvoje nalézání práva těmito úředníky. Tím byl položen základní kámen pro přechod veškeré rozhodovací moci do rukou císaře. Za Dominátu, kdy se císař prohlásil za pána a boha (*dominus et deus*) a začal vládnout absolutisticky, byl dovršen přechod veškeré soudní moci do jeho rukou za pomoci výkonného byrokratického aparátu. Císaři začaly být vydávány

⁹ Záležitosti trhovní - spory, jež vyplývaly ze smluv o koupi a prodeji např. při prodeji otroka, dobytka a jiné.

¹⁰ Str. 47 - Kincel J., Urfus V., Římské právo, Praha: Panorama 1990.

někdy až nesmyslné císařské konstituce (*constitutiones principum*), nepřehledné, nesystematizované což demonstrovalo také samotné dění v říši, která upadala. Stalo se tak r. 395 n. l., kdy se římská říše rozpadla na západořímskou, jež ovládly barbaři a na východořímskou, kde na její trůn usedl císař Flavius Justinián. Definitivní konec velkolepé římské říše jako celku nastal r. 476 n. l. Světýlkem v tmavých dějinách říše bylo právě toto usednutí císaře Justiniána na trůn a jeho následné myšlenky na obnovení celé říše. Snažil se toho dosáhnout hlavně prostřednictvím kodifikací císařských institucí a starého římského práva. Proto pro další kodifikaci vytvořil komisi. Výsledkem bylo vytvoření Tří svazků zákonů (*Tria volumina*). Prvním byla *Digesta seu pandectae*. „Termín DIGESTA je odvozen od latinského slovesa digero – digere – digessi – digestum (pořádat, srovnávat, upravit) a býval již u klasických právníků oblíbeným názvem odborných spisů, SEU znamená v latině neboli – čili (tedy rovnítko), termín PANDECTAE pochází z řeckého obratu „pandechesthai“, tedy všechno obsahující.“¹¹ Tato sbírka vynikala svojí obsáhlostí, avšak i přes svoji rozsáhlost, byla přehledná, řazena do kapitol (měla jich 50 kapitol) a podkapitol a každý převzatý úryvek klasického právníka, byl pečlivě označen jménem a dílem jeho autora. Digesta se stala významnou právní památkou a také se stala v budoucnu podkladem pro studium klasického římského práva. Dalším byla *Institutiones seu Elementa*, která byla učebnicí práva, jež vycházela z učebnice vytvořené právníkem Gaiem¹² a třetí byl *Codex Iustinianus repetitae praelectionis*, který byl vytvořen z důvodu rekodifikace nařízení shrnutých v kodexu (*Codex Iustinianus*) z počátku vlády Justiniána, který již neodpovídal potřebám doby. Tyto tři sbírky, měli působnost zákona a jiné právo nebylo možné užívat. Udržely se v platnosti až do vydání zákoníku Basiliky císaře Lva VI. Moudrého počátkem 10. století. Ještě za vlády Justiniána byly novelizovány a to sbírkou Nové zákony (*Novellae*). Opětovnému zájmu se začaly těšit až ve století 12., kdy se obnovilo jejich studování a dostaly

¹¹ Str. 70 - Kincl J., Urfus V., Římské právo, Praha: Panorama 1990.

¹² Gaius - byl spisovatel, pedagog a právník doby klasického Říma žijící ve 2. stol před. n. l. Proslul svou téměř v původním znění dochovanou Učebnicí práva (*Institutiones Gaii*), která byla přehledná a systematická, dělena do čtyř knih a to I. De personis – právo týkající se osob, II. a III. De rebus – veškerá věcná práva a IV. De actionibus – kniha pojednávající o soudních akcích, o žalobách.

souhrnný název *Corpus iuris civilis*. Nového vydání se dočkaly r. 1583 Dionysiem Gothofredem.

Klíčový význam římského práva tkvěl v mimořádně důsledném propracování zejména práva soukromého. Důležitou úlohu podle právní vědy v tomto právu a také hlavně při sporu sehrála v dějinách Říma svémoc (*talio*)¹³ a to hlavně v předstátních společnostech. V době trvání republiky byla svémoc připouštěna jen v případě nutné obrany, nouze a při odporu protivníka dostavit se před jurisdikční orgán a to z důvodu, aby občané více využívaly vznesení nároků u tohoto orgánu. V soukromoprávní oblasti se totiž soudy zabývaly pouze těmi spory, které na římském soudu oprávnění vznesli. Z úřední povinnosti (*ex offio*) zásadně nikoho nechránily. Svémoc potíraly hojně přetoři prostřednictvím svých interdiktů (*interdictum unde vi, interdictum unde vi armata*)¹⁴. „Ve valné většině držebních sporů svými příkazy efektivně **zabraňovali těm, kdo měli na své straně právo, aby je vlastní silou prosazovali** proti osobám, které ovládaly jejich majetek bez jakéhokoli titulu“¹⁵. Objevují se však pouze výjimečné případy, kdy svémoc ještě povolovaly. První zmínky o potírání svémocného jednání v obecné podobě se objevují již v Zákoně dvanácti desek. Další úpravy byly učiněny v tzv. Juliově zákoně o soukromém násilí (*Lex Iulia de vi priva*) pocházejícího z r. 17 před n. l., který stanovil, že jakékoliv násilí směřující proti soukromé osobě je považováno za trestný čin, dekretem císaře Marka Aurelia (*Decretum divi Marci*), který se týkal vymáhání pohledávek a v případě že ji svémocí někdo vymáhal, ztrácel nárok na podání žaloby. Konečné úpravy všeobecného zákazu svémocného jednání se římské právo dočkalo až v době justiniánské. V již kontrolované formě se udržela svémoc v procesním řízení – v předvedení žalovaného k soudu (*in ius vacatio*) nebo exekuci (*exsecutio*), v právu zadržovacím - pro zadržení věci, jež je

¹³ *Talio* - odvěta, soukromá pomsta. Svémocné a právem uznávané, ale Zákonem dvanácti desek upravené jednání, které spočívalo ve způsobení téhož zla pachateli deliktu, jaké způsobil on sám poškozenému.

¹⁴ Interdikty - jsou příkazy nebo zákazy přetora, *interdictum unde vi* – je použit vůči tomu, kdo použil násilí pro získání nemovitosti, k níž neměl vlastnické právo, její vydání bylo možno nárokovat do 1 roku. *Interdictum unde vi armata* - je použit vůči tomu, kdo použil ozbrojeného násilí pro získání nemovitosti, k níž neměl vlastnické právo. Její vydání bylo možné požadovat kdykoliv bez časového omezení.

¹⁵ Str. 151 - Kincl J., Urfus V., Římské právo, Praha: Panorama 1990.

předmětem výpůjčky (*ius retentionis*), v právu vlastnickém – v odebrání věci od nevlastníka vlastníkem (*ius talionis*).

Jak je již bylo výše zmíněno v nejstarším období římských dějin byly spory řešeny svémocí, která vyústila v narůstající násilí. Proto bylo postupem doby vytvořeno soudní řízení, které pro zahájení vyžadovalo po občanech vznesení návrhu na soudu. Je zde tedy na místě popsat, jakou podobu a druhy návrh (žaloba) v římském právu měl, v jakém řízení se uplatňoval a také jak se vyvinulo civilní řízení v historii českých zemích po současnost.

1. 1 Žaloba v římském právu

Římský pohled na žalobu (*actio*) byl zcela odlišný ve srovnání s dnešním. Dnes je žaloba formálním prostředkem jejímž prostřednictvím se uskutečňuje ochrana porušeným nebo ohroženým právům a právním základem ochrany je subjektivní právo, tzn. že je subjektivní právo odděleno od jeho ochrany. Žaloba tedy v římském právu představovala nejen procesní prostředek, který umožňoval právní ochranu, ale i materiální právo, jenž žalobce ve sporu uplatňoval. Žaloba tedy nebyla jako v moderním právu jen abstraktním nárokem, ale oba její základní prvky musely tvořit nerozlučnou vnitřní i vnější jednotu. Porušené materiální právo se mohlo realizovat jen v procesním prostředku (žalobě) a ten zase nebyl myslitelný bez uznaného materiálního práva .

Římští právníci ještě i v klasickém období vycházeli z ochranné stránky subjektivního práva a zdůrazňovali jí, přitom výrazem žaloba (*actio, vindicatio, petitio, condictio, querella*) označovali stejně, jak materiálně subjektivní právo, tak i jeho procesní ochranu. Římská žaloba se vztahovala vždy jen k určitému porušenému nebo ohroženému subjektivnímu právu, tzn. že na každé porušené či ohrožené subjektivní právo dopadala konkrétní žaloba. Pokud tedy žalobce chtěl v rámci římského procesu uplatnit svůj nárok, musel nejprve nalézt žalobu, která dopadala na jeho konkrétní nárok. Muselo se tedy jednat o žalobu, jež se vztahovala na danou konkrétní situaci. V případě, že si zvolil špatně,

znamenal to pro něj ztrátu sporu. Základní otázkou při rozhodování každého jednotlivého případu bylo: „*Qualis actio?*“. Což znamenalo zkoumat, zda pro úspěšné uplatnění tvrzeného hmotného práva (nároku) existoval nějaký vhodný technický prostředek (žaloba). Čím dál tím více se začíná využívat rady právníků, před samotným podáním žaloby. I když žaloba byla jednostranným podáním žalobcem, přesto to však nebylo pojímáno jako dnes. Měla spíše charakter jakési smlouvy či dohody o sporu (*litiscontestacio*) mezi žalobcem (*actor*) a žalovaným (*reus*) před prétozem, o tom jaký soudce bude spor rozhodovat a také o podmínkách, za nichž bude rozhodcem žalovaný odsouzen ve prospěch žalobce. V dalších obdobích se s císařským převzetím úřadů začala žaloba podobat novodobému chápání. Ztratila svůj smluvní charakter, stala se jednostranným aktem na ochranu subjektivního práva. Byla chápána na jedné straně jako procesní prostředek a na druhé jako soudně vymahatelný nárok. Oddělila se tedy její stránka materiální od procesní. „V tomto zmysle platí pre justiniánské právo zrejme prispôsobený výrok Celsa (D. 44, 7, 51): „Žaloba nie je ničím iným, než právom vymáhať na súde to, čo komu patrí.“ (*Nihil aliud est actio quam ius quod sibi debeat, iudicio persequi*).“¹⁶ Přesto vše výše zmíněné, však žaloba ještě nenabyla svoji abstraktní formu pro uplatnění jakéhokoliv soukromoprávního nároku, kterou má dnes.

1. 2 Druhy žalob v římském právu

Vzhledem k tomu, že žaloby musely dopadat na velké a velmi rozmanité množství zcela konkrétních případů bylo jejich materie značně rozsáhlá. Zejména ve svých počátcích byly římské civilní právo zcela pod vlivem starého *ius civile*. Tradičního národního práva římských občanů, které vycházelo ze Zákona dvanácti desek, z výkladu právníků a které se opíralo zejména o mravy předků. Později v období republiky je do soudní praxe zaváděno *ius honorarium*, tzv. úřednické právo. Do praxe je zaváděno soudními magistráty, zejména prétozem jako (*ius praetorium*), ale i kurulskými édíly a místodržícími v provinciích. Jeho smyslem bylo

¹⁶ Str. 107 - Rebro K., Blaho P., Římské právo, Bratislava: Trnava 2003.

podporovat, doplňovat a opravovat již tehdy zastaralé *ius civile*. Tento proces se odehrával zejména za pomoci nejrůznějších procesních prostředků z nich žaloby patřily k těm nejvýznamnějším. *Ius honorarium* se vztahovalo na celou oblast občanského práva, tedy procesního i hmotného. *Ius civile* nemělo nahradit nebo být jeho protikladem, ale dále jej rozvíjet a obohacovat, tak aby odpovídalo měnícím se potřebám doby. Zásadně, ale platilo, že prétor nemohl rušit normy práva civilního, mohl je pouze doplňovat. Protože však toto jeho doplnění reagovalo většinou na změněné hospodářsko-politické podmínky, stalo se podnětem nové právní úpravy.¹⁷

Žaloby se dělily na četné skupiny a druhy z nichž hlavní byly:

- žaloby věcné (*actiones in rem* nebo *vindicationes*) – jejímž prostřednictvím se žalobce jako nositel absolutního práva, bránil proti tomu, kdo mu věc zadržel, nebo rušil výkon jeho práva. Měla působnost (*erga omnes*); žalovaný se mohl sporu vyhnout také tím, že věc dobrovolně vydal. Gaius k tomu uvádí: „*Věcná žaloba je ta, kterou vznášíme nárok, že buď nějaká (hmotná) věc je naše, anebo že nám přísluší nějaké právo, např. užívací či uživací a poživací, právo na přechod, přehánění (dobytky) či svádění vody, anebo právo stavět nad určitou výškou či právo na výhled.*“¹⁸;

- žaloby osobní (*actiones in personam*) – jsou žaloby, kterými se uplatňovala obligační povinnost (ochrana relativního subjektivního práva), z důvodu nesplnění povinnosti žalovaným. Působila následky pouze mezi stranami (*inter partes*). Jejich prostřednictvím, pak věřitel nastupoval na dlužníka, aby splnil svůj závazek, v nejstarším římském právu bylo primárním cílem věřitele zmocnit se přímo osoby dlužníka. Gaius k tomu uvádí: „*Osobní žaloba je ta, kterou žalujeme někoho, kdo je nám obligačně zavázán, buď ze smlouvy nebo deliktu, (tedy žaloba), kterou vznášíme nárok, že má povinnost dát, vykonat, poskytnout.*“¹⁹;

¹⁷ Str. 183 - Bartošek M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje, 2. vyd., Praha: Academia 1995.

¹⁸ Str. 247 - Kincl J., Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách, Plzeň: Aleš Čeněk 2007.

¹⁹ Str. 247 - Kincl J., Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách, Plzeň: Aleš Čeněk 2007.

- žaloby arbitrární (*actiones arbitrariae*) - spočívaly na vůli soudce, který mohl před vynesením rozsudku poskytnout možnost žalovanému např. splnit dluh, vrátit věc a tak se vyhnout odsouzení. Objevují se až v justiniánském právu, byly osobní i věcné, z věcných žalob sem patřily *rei vindicatio*²⁰ a z osobních např. *condictio certae rei*²¹;

- žaloby civilní (*actiones civiles*) – jsou žaloby opírající se o civilní právo a které chrání společenské vztahy upravené zákonem;

- žaloby prétorské (*actiones praetoriae*) – žaloby spočívající na základech soudní rozhodovací činnosti prétora. Uplatnit subjektivní právo požadované žalobou bylo možné pouze pokud prétor příslušnému vztahu přiznal právní ochranu. Vznikaly tak např. žaloby s fikcí (*actiones ficticiae*) – v nichž, aby byla poskytnuta právní ochrana, dával prétor soudci příkaz o přimyšlení si či odmyšlení si určité skutečnosti (fikce) a také aby na jejím základě následně rozhodl; žaloby se záměnou subjektů (*actiones adiecticiae qualitatis*), které jsou v podstatě pouhé obměny normálních, obecných žalob ze smluv a smlouvám příbuzných vztahů, formulovaných se záměnou subjektů. Tyto žaloby pocházejí z prétorské činnosti, směřují proti majitelům rodinné moci nebo majitelům živnosti, kteří ručí třetím osobám jako vedlejší dlužníci za závazky svých poddaných osob. Dále pak žaloby založené na popsání faktické situace (*actiones in factum conceptae*), vznikaly tedy ad hoc v závislosti na okolnostech daného případů a jiné;

- žaloby přísného práva (*actiones stricti iuris*) – formulace jejich uplatňovaného nároku byla závazná při rozhodování pro soudce, nesměl se od něho odchýlit, pouze zjišťoval jeho oprávněnost;

- žaloby dobré víry (*actiones bonae fidei*) - obsahovaly doložku dobromyslnosti (*ex fide bona*), která soudci umožňovalo posuzovat případ i s ohledem na dobré mravy, posoudit všechny okolnosti s tím související;

²⁰ Např. žaloby sloužící pro vydání či ochranu kviritského vlastnictví.

²¹ *Condictio certae rei* - žaloba věřitele směřující k vydání určitých věcí.

- žaloby přímé (*actiones directae*) - jsou to žaloby úzce související s výše zmiňovanými civilními žalobami, jsou to žaloby založené na civilním nebo prétorském právu;

- žaloby obdobné (*actiones utiles*) - jsou žaloby prétorského práva, které vycházejí z prétorských žalob. Chyběla-li zákonná úprava určitého právního poměru a přiznal-li prétor ve snaze rozšířit stávající právní ochranu oprávněnost žalobcovu nároku, nastupovaly právě tyto žaloby;

- žaloby vymáhací (*actiones reipersecutoriae*) - směřovaly k vydání věci (bezduvodného obohacení) nebo požadovaly náhradu škody;

- žaloby trestné (*actiones poenales*) – jsou to žaloby, které sloužily k potrestání pachatele trestných činů a to definováním určité peněžité pokuty a jejím následným vymožením ke kterému směřovaly;

- žaloby smíšené (*actiones mixtae*) – zahrnovaly v sobě jak obsah žaloby vymáhací, tak žaloby trestné;

- žaloby trvalé (*actiones perpetuae*) – jsou žaloby, které nebyly nějak časově omezeny, zprvu tuto povahu trvalosti měli všechny žaloby. Až v období Dominátu v r. 424 n. l. bylo zavedeno obecné třicetileté promlčení. Subjektivní právo promlčením však nezanikalo, pouze právo žalovatelnosti, tzn. že v případě pokud lhůta 30 let uplynula a žalovaný vznesl námitku promlčení (*praescriptio longi temporis*), nemohl být postaven před soud;

- žaloby dočasné (*actiones temporales*) – jsou tak časově ohraničené žaloby, které svoji časově omezenou uplatnitelnost stanovovaly již od svého počátku např. žaloby *actio poenales* a i zde tedy platila možnost vznesení námitky promlčení žalovaným po uplynutí stanovené lhůty;

V římském právu se objevilo ještě několik dalších dělení žalob, v nichž se mnoho historických výkladů názorově rozcházejí např. Skřepejk M. uvádí dělení na žaloby dvoustranné a jednostranné:

- „*actiones duplices* (dvoustranné žaloby)
 - všichni účastníci jsou v postavení jak žalobce, tak i žalovaného
 - slouží k vyřešení určité situace v zájmu všech zúčastněných
 - např. *actio communi dividundo*²²
- *actiones simplices* (jednostranné žaloby)
 - jedna strana je v postavení žalobce a druhá žalovaného
 - používají se k prosazení určitého práva nebo nároku
 - např. *actio pignoratitia directa*²³, *actio pro socio*²⁴ „²⁵

1.3 Jednotlivé druhy římského občanského procesu

Dosáhne –li právní řád vyššího vývoje je oprávněnému dovoleno už jen v míře omezené použít svémoc, tedy vynutit si splnění svého nároku vlastní silou. Soukromoprávní nároky se v rámci římského práva postupně začaly uplatňovat za přispění státní moci. Státní orgán, který byl povolán k tomu, aby poskytoval státní ochranu soukromým právům - je označován jako civilní soud. Civilní soudy nebyly povolány jen k tomu, aby poskytovaly ochranu oprávněnému v případech, kdy už mu byla způsobena újma na jeho právech (ochrana represivní). Za jistých okolností měl civilní soud přispět i k tomu, aby se předešlo hrozícímu porušení práv (ochrana preventivní). „Máli právům soukromým dostati se té či oné ochrany, jest zapotřebí určitých mezi sebou propojených jednání soudu a stran, tj. osoby

²² *Actio communi dividendo* - žaloba na rozdělení společenství vedla ke změně ideálního spoluvlastnického podílu, v plné vlastnictví k jednotlivým věcem.

²³ *Actio pignoratitia direkt* - příslušela zástavci proti zástavnímu věřiteli, aby splnil svoje povinnosti

²⁴ *Actio pro socio* – použila se na vyrovnání vzájemných pohledávek a to v případě vzniku spoluvlastnictví na základě společenské smlouvy (*societas*).

²⁵ Str. 257 - Skřepejk M., Římské soukromé právo. Systém a instituce, Plzeň: Aleš Čeněk 2011.

domáhající se právní ochrany a odpůrce jejího. Soubor těchto jednání je označován jako civilní proces neboli řízení o právních sporech občanských²⁶.

V historii římského práva se uplatnily tři procesní systémy, které zabezpečovaly soudní ochranu subjektivních práv: legisakční, formulový a kogniční.

1. 3. 1 Legisakční proces (*Legis actiones*)

Jedná se o nejstarší typ civilního soudního řízení. Podřizoval se přísnému formalismu – „přísně formální bylo již samo započetí řízení, kdy žalobce musel přednášet svůj nárok **doslovnou citací zákona**, musel „lege agere“, tj. **žalovat slovy zákona**, odtud i název legisakce²⁷. Jakýkoliv projev či opomenutí nepředepsané legisakčním procesem způsobilo tvrdý postih, ve formě ztráty řízení. Byl nepružný, což souviselo s přísnou návazností na civilní zákon a uplatňovat své nároky v tomto procesu mohly pouze římsští občané a celý probíhal ústně, oproti formulovému procesu, který byl písemný. Vlastní soudní řízení se rozpadalo na dvě fáze. První fáze probíhala před magistrátem (*in iure*) a sloužila k přesnému vymezení sporu. Magistrát měl v tomto procesu pouze poradní a smířčí funkci a nemohl spor osobně rozhodnout. Musely být přítomny obě strany sporu a to tedy žalobce (*actor*) a žalovaný (*reus*), kterého v případě, že se po povolání žalobcem nedostavil před magistráta (*in ius vocatio*), mohl ho svépomocí předvést. Poté bylo přistoupeno ke konfrontaci mezi žalobcem a žalovaným za přítomnosti svědků, pokud žalovaný setrval v odporu proti žalobě, došlo k litiskontestaci (*litiscontestatio*)²⁸ a pokud ne došlo k jejímu uznání (*cofessio in iure*) a právo žalobce bylo potvrzeno. Po litiskontestaci magistrát postoupil spor do druhé fáze řízení, jež se odehrávala před soukromým soudcem (*apud iudicem*), který byl vybrán ze seznamu.“ Soudí římsští občané (soukromé osoby) pověřeni magistrátem, který každoročně

²⁶ Str. 1 - Heyrovský L., Římský civilní proces, Bratislava: Univerzita Komenského 1925 (právnícká fakulta), vydáno v pozůstalosti.

²⁷ Str. 154 - Kincl J., Urfus V., Římské právo, Praha: Panorama 1990.

²⁸ *Litiscontestatio* - dohoda stran o sporu a o stanovení soudce ze seznamu v přítomnosti préтора.

sestavuje jejich seznam (*album iudicium*),“.²⁹ Soudce (*arbitr, iudex*) měl rozhodnout dle vymezeného rámce sporu již v řízení *in iure*. Nebyla zde již proto nutná účast obou stran a v případě, že jedna ze stran chyběla, došlo tak ke kontumaci sporu ve prospěch strany přítomné.

V rámci druhé fáze řízení probíhalo důkazní řízení, které bylo ovládáno pevnými důkazními pravidly. Za nejprůkaznější byly považovány výpovědi stran a svědků, podle okolností zesílené přísahou. Jen pozvolna byla uznána důkazní váha u listin. Teprve později se uplatňuje zásada volného hodnocení důkazů. Po skončení dokazování vynesl soudce veřejně a za přítomnosti stran odsuzující nebo osvobozující rozsudek, který měl zpravidla deklaratorní účinky, výjimečně pak konstitutivní. Rozsudek soudce nebylo možné měnit (formální právní moc), s konečnou platností tak byla rozhodnuta právní otázka mezi stranami a byl založen pevný právní vztah (materiální právní moc).

Systém legisakčního procesu zahrnoval podle právníka Gaia pět legisakcí (zákonných žalob). Jen zákonná žaloba *legis actio per pignoris captionem* byla výjimkou ze zásady těchto dvou fází. Jsou to:

„1) Zákonná žaloba s přísahou a sázkou (*legis actio sacramento*) – byla univerzálním žalobním prostředkem pro nároky z absolutních i relativních práv. Byla v řízení před právem složitým a obrazným úkonem. Při věcných žalobách musela na soud, nebo alespoň její přenosná část (např. taška z budovy). Žaloba s přísahou a sázkou vedla k podvojnému řízení (*iudicium duplex*). Obě procesní strany byly současně žalobci a žalovanými.

2) Zákonná žaloba se žádostí o soudce (*legis actio per iudicis arbitrive postulationem*) – připouštěla se u závazků, kde bylo třeba znaleckého úsudku.

3) Zákonná žaloba s výzvou (*legis actio per conditionem*) – podstatou byla výzva, aby se žalovaný dostavil za třicet dnů po prvním roku na soud. Podle Gaia byla zákonná žaloba s výzvou zavedena pro závazkové žaloby – a samozřejmě při legisakcích pro civilní závazkové žaloby:

a) Siliovým zákonem, jestliže zněly na určitou peněžitou částku,

²⁹ Str. 262 - Skřepejk M., Římské soukromé právo. Systém a instituce, Plzeň: Aleš Čeněk 2011.

b) Calpurniovým zákonem, jestliže zněly na veškeré ostatní určité plnění (de omni certa re), to je buď na určitou věc nezastupitelnou, nebo na určité množství zastupitelných věcí.

4) Zákonná žaloba vložím rukou (legis actio per manus iniectioem). Tato žaloba byla přípustná

a) buď jako exekuční řízení (iudicatum, actui iudicati), například podle Zákona dvanácti tabulí,

b) jakoby již došlo k rozsudku (pro iudicato),

c) přímo (pure), totiž tak, že soudní řízení mělo teprve rozsudkem skončit,

d) uznání žalovaného před právem, tj. před magistrátem (confessio in iure), jestliže předmětem uznání byla určitá částka peněz.

5) Zákonná žaloba zabavením věci (legis actio per pignoris capionem) – byla actem extra ius, mimosoudním svépomocným zabavením dlužnickových věcí věřitelem pro některé druhy pohledávek, za užití zákonem předepsaných formalit, jimiž se lišila od bezprávného násilí. Od ostatních zákonných žalob se lišila, tím že:

a) byla extra ius – dala se bez účasti praetora,

b) často se konala bez přítomnosti odpůrce, a

c) byla možná i ve sváteční dny, kdy jinak nebylo dovoleno žalovat.

Tento druh žaloby byl zaveden na ochranu pohledávek podle veřejného práva (ius publicum).³⁰

Tento typ procesu byl uplatňován pouze v nejstarších římských obdobích. Z důvodu rozrůstajícího se území říše a vývojem společenských a hospodářských vztahů začal tento typ zastarávat. Vystaly myšlenky o vytvoření pružnějšího řízení s větším zájmem městského pretora, na jejichž základě vznikl formulový proces. Zakotvení formulového procesu zatím pouze fakultativně³¹ učinil ve 2. stol. př. n. l. Aebutiovův zákon (Lex Aebutia) a roku 17 př. n. l. došlo k přeměně na obligatorní dvěma Juliovými zákony o soukromém soudnictví (*Lex Iulia iudiciorum privatorum*) a tak k odsunu legislačního procesu pouze pro

³⁰ Str. 53-54 – Schelleová I., Český civilní proces, Praha: Linde 1997.

³¹ Fakultativně tzn. působil na stejné úrovni jako legislační proces.

řešení výjimečných sporů až k tomu, že počátkem doby císařské úplně zmizel.

1. 3. 2 Formulový proces (*Formulae*)

Legisakční řízení, které bylo omezeno jen na římské občany a vázáno výlučně na slova zákona, přísně formalistické s formulemi, které se postupem doby staly nesrozumitelnými už nevyhovovalo potřebám tehdejší společnosti. Je než bytné vybudovat nové civilní řízení, které by odpovídalo novým poměrům,. Nastupuje tedy zcela nové , modernější tzv. formulové řízení . Jeho ústředním pojmem byla *formula*³², která obsahovala písemně stanovený program budoucího procesu. Formulové řízení sice částečně vycházelo z řízení legisakčního, ale bylo ve všech směrech zmodernizováno a zbaveno rigidity starého práva, takže mohlo pružně reagovat a přizpůsobovat se měnícím podmínkám. Tato forma procesu se nejprve uplatňovala v praxi prétorů tam, kde nebylo možné použít procesu legisakčního, tedy zejména ve sporech s cizinci a při žalobách, které se opíraly o jen dobrou víru.³³

Obdobně jako proces legisakční probíhal ve dvou fázích *in iure* a *apud iudicem*, nebyl již tak podřízen formálním úkonům, probíhal písemnou formou a byl velice pružný.

Prvním fází *in iure* je i zde zahajována předvoláním žalovaného před magistráta (*in ius vacatio*). Byl však kladen hlavní důraz na výpovědi sporných stran, které obsahovaly především stručné vylíčení skutkového základu a zhodnocení uvedených faktů z hlediska právního. Proto bývaly soudcům ve druhém stupni dávány písemnou formou a dostaly název *formula* nebo *concepta verba* (slovní shrnutí). Tento text byl písemnou instrukcí, kterou prétor vypracoval společně se spornými stranami pro potřeby soudce. Obsahovala také určení typu právního jednání, o které se jedná a měla na samém konci příkaz k odsouzení nebo osvobození žalovaného podle toho, zda údaje převzaté z výpovědí stran, odpovídají nebo neodpovídají pravdě. Soudce byl tímto právním hodnocením a příkazem k odsouzení vázán. Proto jeho hlavním úkolem bylo prověření

³² *Formula* - příkaz soudního magistráta, jímž dosazenému soudci v jediné větě oznamoval, za jakých skutkových a právních okolností má žalovaného odsoudit nebo osvobodit.

³³ Bartošek M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje, 2. vyd., Praha: Academia 1995.

pravdivosti výpovědi žalobce a žalovaného na základě výslechu svědků, přiložených listin, doličných předmětů atd. Tím, že ve druhém stadiu prověří pravdivost výpovědi stran, je prétorův hypotetický právní nález brán za základ a může být vyhlášen jako rozsudek. Tradičně měla formula tyto části:

- hlavní - jmenování soudce (*judicia nominativ*), žalobní žádost (*intentio*) a příkaz k odsouzení (*codemnatio*). Hlavní části museli být vždy obsaženy. Do čela formule se zapisovalo jméno osoby, kterou si strany vybraly z alba soudců (*iudicis nominatio*), když se nemohly dohodnout, byla jim určena magistrátem. *Intentio*, tedy tvrzení žalobního nároku, tvořila právní základ žaloby a musela ji tedy obsahovat každá formule. Obsahovala vymezení kdo koho žaluje, z jakého důvodu a čeho se žalobou dožaduje. V římské právní vědě se podle znění intence prováděla klasifikace formulí, intence některých právních odvětví měly rozlišné stylizace od stylizace jiných odvětví. V některých intencích se odkazovalo na platné právo civilní „*actiones in ius conceptae*“ (podle platného práva sepsané) a v některých se prosazovalo právo nové „*actiones in factum conceptae*“ (stylizované podle faktického stavu, jak jej vylíčily strany). „Tyto intence „*in factum conceptae*“ se dovolávají **ochrany, kterou poskytuje jen praetor** a sice tak, že nechá soudcem prošetřit a prověřit faktické údaje ve formuli a podle výsledku dá příkaz k odsouzení nebo osvobození žalovaného“.³⁴ Příkaz k odsouzení či osvobození (*codemnatio*), zněl vždy na peněžní plnění a byl další velmi důležitou součástí hlavní části formule. Dle této koncepce záhy vytvořila právní praxe vzory, které zachycovaly podstatné znaky jednotlivých typů a tak došlo k urychlení a usnadnění řízení. Z tohoto řazení se začalo používat další třídění žalob a to na přímé (*actiones directae*) a pomocné (*actiones utiles*).

-vedlejší – opis skutkového stavu (*demonstratio*), přisouzení (*adiudicatio*), určení výše peněžního odsouzení (*taxatio*), to co je napsáno vpředu (*praescriptio*) a námitky (*exceptio*). Tyto vedlejší části nebyly tak důležité a formula je nemusela proto obsahovat. Záleželo vždy na použití jednotlivém druhu žaloby např. u žalob na rozdělení spoluvlastnictví a na určení mezí se musel soudce zplnomocnit k přisouzení jednotlivých částí

³⁴ Str. 157-158 - Kinel J., Urfus V., Římské právo, Praha: Panorama 1990.

společné věci do kviritského vlastnictví jednotlivých účastníků (*adiudicatio*) nebo na tom, zda byla potřeba zpřesnění a rozvíjení skutkové podstaty sporu (*demonstratio*) či pokud vzniklo neurčité *codemnatio* a musela být maximalizována výška peněžního odsouzení (*taxatio*). *Praescriptio* se užívalo pro informování soudce, že nemá jednat o celém nároku, ale pouze o části. A *exceptio* v případě, kdy „žalobce vychází z toho, že věc mancipační podle civilního práva přechází na kupce pouze cestou slavnostního formálního jednání (tzv. mancipace) a proto v intenci tvrdí, že má k věci vlastnické právo. Prétor však uznává přechod vlastnického práva i při nedodržení formy a proto vloží do formule excepce: „nebyla-li věc žalovanému prodána a tradována“ (tj. předána neformálně). Prokáže-li potom žalovaný, že věc opravdu převzal bez ceremoniálního jednání, nařizuje prétor jeho osvobození, odmítá tedy nárok žalobce.“³⁵ První fáze formulového procesu končí litiskontestací (*litiscontestatio*), která se objevila již v procesu legisakčním, ale teprve v tomto procesu nabyla zvláštního právního významu s vývojem k typické formě, která se postupně ustálila. Prétor jako pověřený státní úředník ustanovil soudce a připravil formuli. A tyto úkony byly považovány za počátek sporu před soudcem. Následovala druhá fáze řízení *apud iudicem*, který přezkoumal skutkový a právní stav podle formule a vynesl rozsudek. Rozsudek musel odpovídat obsahem formulí a nesměl se od ni odchýlit a při vynesení se stal právoplatným, protože již nebyly možné žádné opravné prostředky. Druhá fáze formulového procesu skončila a to v případě, že odsouzený svůj dluh uhradil. Pokud však ne, měl žalobce možnost použít exekuční žalobu (*actio iudicati*) a to po uplynutí 30 denní lhůty pro dobrovolné splacení. Stejně tak jako v procesu legisakčním, si zde zachovala svůj osobitý charakter³⁶, ale začala být vytlačována exekucí na majetek, která byla důstojnější a na tak rozsáhlém území se mohl dlužník snadno skrýt.

Zavedení formulového procesu mělo zásadní význam pro vývoj římského práva. Nové postupy měly vliv i na vývoj materiálního práva. „Jestliže totiž formula osvobozovala praetora od otrocké závislosti na normách práva civilního a umožňovala mu aplikaci i norem cizího původu

³⁵ Str. 160 - Kinel J., Urfus V., Římské právo, Praha: Panorama 1990.

³⁶ Osobitý charakter žaloby spočíval v tom, že směřovala k fyzickému zmocnění se odsouzeného žalobcem.

či norem vlastních, zůstalo *ius civile* sice základem, **platilo však v praxi jen do té míry, do jaké byl praetor ochoten je respektovat.**³⁷ Je třeba vědět, že prétorův postup býval opatrný, zobecňoval své zkušenosti s konkrétními kauzami z praxe a vyhlášoval je ve svém ediktu. Málokdy se však stalo, že by v ediktu byly vyhlášovány principy od civilního práva diametrálně odlišné.

Proces se užíval a rozvíjel od vydání Aebutiova zákona až do dob principátu Oktaviána Augusta a to také ukazuje jeho propracovanost a oblibu. Za vlády Augusta se však začaly objevovat spory, o kterých se rozhodovalo mimo rámec formulového procesu (*cognitio extra ordinem*). Bylo to řízení mimořádné (*extraordinaria cognitio*), které se ustálilo a jako řízení řádné bylo zakotveno na přelomu 3. a 4. století n. l. (roku 294 po Kr.) konstitucemi císaře Diokleciána.

1. 3. 3 Kogniční proces (*Cognitio extra ordinem*)

Kogniční řízení bylo řízením neformálním a rychlým. Jeho hlavním rysem bylo, že celý spor se vedl pouze před soudcem jako státním orgánem, který rozhodoval z moci úřední a jménem státu. Vymizelo tak rozdělení na stadia *in iure* a *apud iudicem*. Důležitými změnami byly u litiskontestace, kterou se dříve rozuměla zvláštní smlouva mezi žalobcem a žalovaným, že se nyní vztahuje na časový okamžik, ve kterém strany sporu dokončily svá podání před soudem. Žalovaný byl na soud předvolán písemně s určením termínu a to po podání písemné žaloby žalobcem u soudu. Již tedy povinnost obeslání nezávisela na žalobci, ale na soudci. Žaloba přestala být procesním prostředkem, řídila se pouze pravidly materiálního práva a stala se soukromoprávním nárokem žalobce s následným osobitým posouzením soudcem. Soudce v průběhu řízení také posuzoval důkazní prostředky, které měly různou váhu např. listinné důkazy měly přednost před svědky „„jeden svedok, žiaden svedok““ (*testis uno, testis nullus* – C. 4, 20, 9)³⁸. Rozsudek musel soudce vyhotovit písemně a vyhlásit ústně. Velký rozdíl nastal v možnosti podat odvolání, to znamenalo, že rozsudek není již konečnou formou rozhodnutí. Od soudu nižšího putovalo odvolání ke správci

³⁷ Str. 156 - Kincl J., Urfus V., Římské právo, Praha: Panorama 1990.

³⁸ Str. 148 - Rebro K., Blaho P., Římské právo, Bratislava: Trnava 2003.

provincie či prefektovi a dále k císaři. Dioklecián tímto systémem položil základy pro řízení odvolací (apelační). V době formulového procesu, který odvolání nepřipouštěl, bylo jedinou možností pro zrušení rozhodnutí se obrátit na stejně či výše postaveného úředníka. Ten však rozhodnutí pouze zrušil (kasační účinek), u odvolání se rozsudek nejen zrušil, ale také byl nahrazen novým. Upevnil soustavu postavení jednotlivých složek státního aparátu a také rozdělil soudy na níže postavené a na vyšší. Novinkou bylo také zavedení soudních poplatků (sportulae), které musela uhradit strana propadající a tak tvořili náklady sporu.

Kogniční proces se stal posledním článkem ve vývojové etapě římského civilního procesu. Tento jinak nazývaný poklasický proces se stal zejména předlohou při vytváření evropského kontinentálního systému práva.

1. 4 Nástin vývoje civilního procesu v českých zemích

Civilní proces ve středověké Evropě zprvu ovlivnilo germánské a z části i slovanské právo, které však dlouho není legislativně upraveno. Proces je jednotný a až postupem doby se z něj oddělují samostatná řízení a to trestní a civilní. „K jinému vývoji došlo v severoitalské říši Langobardů, v níž byla jurisdikce svěřena královským úředníkům, kteří při svém postupu začali uplatňovat striktnější procesní formy.“³⁹ Tato procesní fáze je velice důležitá, přestože již byla dávno překonána, položila základy právě pro toto překonání moderními procesy a tedy postup od primitivního procesu k moderním.

V českých zemích se ve 13. století soudnictví odděluje od zemského sněmu a tímto oddělením se formuje Zemský soud, kterému předsedá panovník společně s nejdůležitějšími úředníky zemskými, tak i s šlechtickými přísedícími. Začalo se dělit právo na šlechtické (zemské) a právo městské. O řízení na zemském soudu pojednává významné právní dílo Viktorina Kornelia ze Všehrd z přelomu 15. a 16. století „O právech, sudiech i diskách země české knihy devatery“. Zemský soud svými nálezy

³⁹ Str. 51 – Winterová A., Civilní právo procesní, Praha: Linde 2011.

spoluvytvářel právo. Soudci byly nalézači práva a to v tom smyslu, že pokud jim pro rozhodovací činnost chyběl podklad, mohly rozhodnout dle svého uvážení a nález takto vytvořený byl závazný pro další soudní rozhodnutí. Řízení bylo zahajováno na návrh jedné ze stran. K žalobě bylo nutné připojit zápisy ze zemských desek, které byly považovány za důkazy, dalšími důkazy byla svědecká výpověď, listiny, ohledání na místě, ordály a přísaha. Dělili se na iracionální a racionální. Za iracionální důkazy jsou považovány ordály⁴⁰ a přísahy, od kterých se postupem doby upouštělo a zcela je vytěsnily již zmiňované racionální důkazy. Samotné řízení probíhalo ve třech fázích – půhon, líčení pře a exekuce:

- „Přípravné řízení začínalo půhonem tj. písemnou formulací žalobního nároku, s nímž hodlal žalobce – původ – vystoupit proti obžalovanému – pohnanému – na soudu.“⁴¹ Samotné doručení půhonu na soud bylo velice důležité z hlediska dostavení se či nedostavení se obžalovaného. Jelikož v případě nedostavení se rozhodl soud ve prospěch žalobce. Později půhon nahradilo obeslání, které nakonec zrušilo r.1627 Obnovení zřízení zemské. Ještě než se přistoupilo k samotnému řízení musel být půhon přečten před svědky tzv. svědčení půhonu.

- líčení pře provázelo přísné formální pravidlo, stanovující přednes žaloby z paměti a bez jakéhokoliv zaškobrtnutí. Pokud se žalobce zmýlil, nebylo se možné opravit. Důkazní břemeno leželo od 13. století na bedrech žalobce a to v celém rozsahu. V tomto období začaly být připouštěny námitky proti žalobě, které do této doby nebyly možné, protože žalovaný mohl odpovídat na žalobu pouze ano nebo ne. Rozhodnutí soudu mělo formu soudního nálezu nebo soudního smíru, proti nimž nebyly přípustné opravné prostředky.

-poslední fází byla exekuce, která představovala samotný výkon toho o čem ve svém nálezu soud rozhodl. V exekuci se používalo šest

⁴⁰ Ordály - tzv. boží soud spočíval v obhájení pravdivosti svého tvrzení za pomoci přírodních sil či s odvoláním na nadpřirozené mocnosti (na Boha), přítomný sudí (kněz) konstatoval pouze výsledek ordálu. Nejznámější ordály – vodou, žhavým železem a soubojem.

⁴¹ Str. 118 – Malý K. a kolektiv autorů, Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 3. přepracované vydání, Praha: Linde 2003.

stupňů zabezpečení splnění dluhu dlužníkem. 1. Úmluva, 2. Zvod, 3. Obranný list, 4. Panování, 5. Odhádání, 6. Panování skutečné (vdědění).⁴²

Významným obdobím pro vývoj žalobního práva je 15. století, kdy se v zemském právu vytvořila koncepce žaloby, která svou strukturou byla velice podobná té dnešní. Měla obligatorní náležitosti tj. jméno žalobce a žalovaného s přesným oslovením a titulem, vymezení předmětu sporu společně s vyjádřením jeho hodnoty tzv. základ a důkazní prostředky, které svědčili v jeho prospěch. Městský proces ovlivňovaný římským a kanonickým právem byl rychlejší a přehlednější a neznal již ordály. Řízení u městského soudu probíhalo obdobně jako řízení na zemském soudu, ale s tou výjimkou, že rozhodnutí nemuselo být vyneseno v jednom stání, ale soudce se mohl o jeho znění poradit a umožňoval odvolání k vrchnímu soudu. Soudil spory měšťanů, na rozdíl od zemského soudu, který řešil spory šlechty. Exekuce byla nejprve užívána osobní (dlužnické vězení) a v případě, že nebyl dluh splněn se uplatňovala věcná (na věci movité a na nemovitosti). Rozlišoval mezi procesem trestním a civilním. Trestní proces v 16. století klade důraz na užívání tortury⁴³ a výpověď na mučidlech se tak stává hlavním důkazem. Neproběhla její kodifikace a tak záleželo pouze na fantazii městských soudců, jak vyslýchaného mučili. Zprvopočátku se bylo možné proti tortuře ještě odvolat. S postupným dělením společnosti vlivem sílícího prvku stavovství, dochází k ovlivnění soudnictví, které tyto prvky postavovšťují a dochází ke vzniku nových. Vedle zemského soudu a městských se objevují soudy s celostátní působností (dvorský, komorní a apelační), ale také soud slubní, soud hejtmanských německých lén a jiné.⁴⁴

Nástupem absolutismu dochází k postupnému spojování soudnictví zemského s městským, ale na druhé straně se začíná dělit právo na trestní, občanské a správní. „Již v procesním právu absolutistického státu žaloba ztratila svoji vázanost na subjektivní práva, tedy co subjektivní právo, to

⁴² Podrobněji viz. str. 120 Malý K. a kolektiv autorů, Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 3. přepracované vydání, Praha: Linde 2003.

⁴³ Tortura - mučení, jež probíhalo v mučírně a sloužící k doznání obviněného. Výpověď takto učiněná byla považována za rozhodující důkaz a samotné přiznání obviněného za korunu důkazu. Výsledky se zapisovaly do smolných (černých) knih zvláštními písaři. Mučení většinou počínalo psychickým týráním a končilo natažením na žebřík či skřípec.

⁴⁴ Podrobněji k soudům viz. Adamová K., Riegrová B., Skřejpková P., Soukup L., Šouša J., Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938, Praha: LexisNexis CZ 2005.

žaloba. Žaloba se stala abstraktní. Pokud osobě vzniklo subjektivní právo, mohl oprávněný použít žalobu.⁴⁵ Vyvrcholení přineslo vydání Obnoveného zřízení zemského r. 1627. Z řízení se vytratil prvek ústnosti a veřejnosti a nahradil ho prvek písemnosti a tajnosti, zemský soud ztratil své vedoucí postavení a do čela soudnictví se staví panovník s neomezenou soudní mocí. Zemský a městský soud se staly soudy I. instance, II. instancí se stal soud apelační pražský a poslední, jako III. a nejvyšší instance zprvu působila česká dvorská kancelář, po jejím zrušení je ve Vídni zřízen Nejvyšší dvůr soudní a kasační. Soudnictví bylo přetvořeno na trojinstanční a české země definitivně ztrácí svoji samostatnost. Důležitou právní památkou se stal Obecný soudní řád, vydaný Josefem II. v r. 1781, který překonal zbytky středověkého procesu (zavedl zásadu dispoziční a projednací) a svou koncepcí obsahující reformními prvky předběhl svoji dobu (např. rovnost stran před soudem). Proto měl právo být v platnosti celé 19. století. A považuje se za počátek formování moderního civilního procesu a tak i novodobého žalobního práva.

Reformou Dr. Frant. Kleina tzv. jurisdikční normou (tvořenou zákonem č. 110/1895 a zákonem č. 111/1895 Říšského zákoníku o vykonávání moci soudní a o příslušnosti řádných soudů v občanských věcech právních), novým civilním soudním řádem (tvořeným zákonem č. 112/1895 Říšského zákoníku o příčině zavedení zákona o soudním řízení v občanských právních rozepřích a zákonem č. 113/1895 Říšského zákoníku o soudním řízení v občanských právních rozepřích) a novým exekučním řádem (složeným z uvozujícího zákona č. 78/1896 a zákona č. 79/1896 Říšského zákoníku o řízení exekučním a zajišťovacím), jež nabyly účinnosti v r. 1898, byl překonán již výše zmiňovaný soudní řád. Jurisdikční norma zavedla rozdělení civilního soudnictví na řádné a mimořádné, Mezi řádné patřily soudy okresní (pro věci obchodní a námořní), které působili jako prvoinstanční. Společně s nimi působili v první instanci krajské (zemské) soudy, ty se nazývaly sborové stolice I. instance a také byly soudy rekursní a odvolací vůči rozhodnutím okresních soudů. Vrchní soud a Nejvyšší soudní dvůr rozhodovaly o opravných prostředcích. V řízeních se uplatňovala zásada ústního jednání se zásadou písemnosti a veřejnosti. Před

⁴⁵ Str. 345 – Bílý L. Jiří, Právní dějiny na území ČR, Praha: Linde 2003.

krajskými soudy, jako soudy I. instance, byl zaveden institut povinného zastoupení advokátem. Důležitou změnu přineslo zdůraznění zásady volného hodnocení důkazů, tzn. že soudce není při přijetí a hodnocení důkazu omezován zákonem. Takovým to ucelením civilního procesu získalo Rakousko novou právní úpravu, která se stala vzorem i pro jiné evropské státy.

Po roce 1918 plně převzal uvedenou soudní organizaci samostatný Československý stát tzv. recepční normou (zákon č. 11/1918 Sb. z.a n.) a platila až do roku 1950. Po celou dobu vývoje se vždy jednalo pouze o úpravu sporného řízení. Situace se změnila vydáním tzv. nesporného patentu č. 208/1854 ř. z., který nahradil v roce 1931 zákon o základních ustanoveních soudního řízení nesporného č. 100 s celostátní působností, ale pouze z části. Bylo tak upraveno zcela poprvé nesporné řízení. Další léta vývoje nepřinesla žádné převratné změny civilního procesu. V totalitním období let 1948 – 1989 se přeměnil na zlidověné soudnictví zákonem č. 319/1948 Sb.. Zrušil trojinstanční zřízení a nahradil ho dvojinstančním. Ponechal organizaci I. a II. stupně soudnictví a jako soud odvolací, v případě odvolání proti rozhodnutí krajského soudu v I. instanci, ustanovil nejvyšší soud. Zrušil většinu soudů zvláštních a zjednodušil tak celou organizaci. V rámci tzv. právníkové dvouletky v roce 1950 byl vydán zákon č. 142/1950 Sb. občanský soudní řád s účinností od roku 1951, který byl vypracován na základech socialistických myšlenek jednotného občanského soudního řízení a na možnosti úpravou civilního procesu zasahovat do sféry soukromoprávních vztahů. Jeho účinností vznikla řada obtíží a došlo k deformaci tak dlouho propracovávaného civilního procesu. Opíral se pouze jen o jedinou zásadu a to zásadu materiální pravdy, která však měla ideologickou funkci. Nebylo rozlišováno řízení sporné a nesporné a došlo ke spojení řízení nalézacího s exekučním. Společně s novou Ústavou vydanou v roce 1960 přišla i potřeba rekodifikace starého občanského soudního řádu. Proto tehdejší socialistická právní věda vypracovala nový občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., který začal platit od dubna 1964. Avšak tato rekodifikace nebyla úspěšná, ba naopak ho ještě zúžila a okleštila o důležitá ustanovení stávajícího občanského soudního řádu.

Po roce 1989 se kodifikace stala prioritní. Ale dodnes zatím probíhá pouze formou řady novel, ale k samotnému přepracování ještě nedošlo. Nejde totiž jen o překonání socialistického pojetí, ale o celkové přepracování civilního procesu se srovnáním s okolními zeměmi a hlavně s evropským právem. „Rozhodující normou v tomto smyslu je čl.6 odst. 1 Evropské úmluvy o lidských právech, který bývá charakterizován jako právo na spravedlivý proces. Toto ustanovení požaduje rozhodování nezávislým a nestranným soudem, formuje základní procesní principy a vyžaduje, aby k rozhodnutí došlo v přiměřené lhůtě. Toto ustanovení je dále konkretizováno judikáty Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku, jakož i několika doporučeními Rady Evropy, které se týkají úpravy civilního procesu ve členských státech. Jde zejména o doporučení R (81)7, o opatřeních na podporu přístupu ke spravedlnosti, R(84)5, o zásadách občanskoprávního řízení ke zlepšování fungování justice, a R (95)5, o zavádění a zlepšování systémů odvolání v občanskoprávních a obchodních a četné další. Tyto konkretizace sledují nejen unifikační tendence v rámci Evropy, ale zasahují i do obsahu budoucích právních úprav civilního procesu s cílem modernizace tohoto institutu.“⁴⁶

Po nástinu dějin vývoje civilního procesu, který obsahuje téma mé práce, tedy žalobu a žalobní právo, od Říma po současnost, se nyní přesunu k vývoji samotného žalobního práva.

⁴⁶ Str. 54 - Winterová A., Civilní právo procesní, Praha: Linde 2011.

2. Žalobní právo

Jak bylo již výše zmíněno se období absolutismu, tedy spíše 1. polovina 19. století, považuje za počátek novodobého žalobního práva. Vědecká obec se začala více zaměřovat na teoretická zkoumání žaloby a žalobního práva. Do této doby splývalo právo hmotné a procesní v jedno, jelikož hlavní funkci mělo vždy právo hmotné. Procesní právo se započalo formovat jako samostatné, díky potřebě představitelů právní vědy o oddělení těchto dvou odvětví. K postupnému oddělování dochází ještě v 19. a 20. století, až dochází k úplnému rozdělení, pochopení, přesnému určení a oddělení práva hmotného a procesního do dvou právních odvětví.

Zpočátku formování moderní teorie procesního práva, nebyl definován její samotný název, což přinášelo řasu problémů v samotném formování základní struktury civilního procesu a tak zde vznikla nemožnost propracovat jeho celou složitou konstrukci. Pojmenování bylo podstatné také z hlediska obsahu civilního práva a rozdělení od práva hmotného a také pro celkovou systematiku odvětví. Odborná veřejnost se zaměřuje na problematiku tohoto systému a určení základních oblastí a institutů, z nichž např. na důkazní břemeno, právní moc a to z pohledu zda patří do práva hmotného či procesního. Hlavní zaměření směřovalo k obecnému zkoumání tzv. žalobního práva, které mělo pomoci právě k tomuto určení diferenciaci práva. Vznikla tak řada teorií, na kterých se podílely významní lidé, odborníci své doby.

2. 1 Materiálněprávní žalobní teorie

Vznikem a rozvojem historické – právní školy se začala formovat teorie, která stavěla na historickém a organickém základu. Při použití těchto dvou aspektů se stal v roce 1838 Georg Wilhelm Wetzell⁴⁷ konstruktérem dvou metod a to historické, která se snažila dokázat historické kořeny

⁴⁷ Georg Wilhelm Wetzell (1815-1890) – byl velice populární profesor v Rostocku, kde přednášel o Mecklenburské advokacii a tento jeho výklad velice ovlivnil tamější praxi. Vytvořil zde své nejvýznamnější dílo *System des ordentlichen Zivilprozesses*, která je jedním z nejvýraznějších děl v historické škole práva.

procesu a metody dogmatické, která tyto dějinné kořeny měla objasnit s náhledem na jednotlivé procesní instituce a právní normy. Výsledkem G. W. Wetzellových metod bylo členění organizovaného uceleného celku a pohlížení na procesní instituty ze souvislostí mezi jednotlivými právními normami. Podle dalšího významného představitele, však teorie neucelovala vnitřní jednotu právních institutů, ale pouze prohlubovala nejistotu v civilněprocesní teorii. G. W. Wetzell podle Friedricha Carla von Savignyho⁴⁸ dostatečně nerozlišoval v oblasti procesních námitek na jednotlivé druhy (vznesené ex offio, žalovaným či oběma stranami), nenahlížel na věc z obecnějšího hlediska a hlavně nevycházel ze souvislostí historických. Kritizuje roztržitost systému procesního práva, výkladu o důležitých institutech práva a nedostatečnou hloubku pojetí právního sporu. F. C. Savignyho reakcí byla koncepce žalobního práva, vycházející z historické právní nauky. Vznikla nová materiálněprávní žalobní teorie, v níž zdůrazňoval historické a systematické souvislosti, avšak i zde stále žalobní právo tvořilo součást hmotného práva. Teorie byla proto ovlivněna z velké části římským právem, inspiroval se jím, snažil se ho přizpůsobit podmínkám doby a dále rozvíjet. Vycházela z koncepce žaloby (*actio*) formulované v klasickém Římě. Žaloba v tomto pojetí byla hmotněprávním subjektivním právem, kdy při narušení tohoto práva se změnila v obranu zbraň proti narušiteli. Žaloby byly systematizovány a ostře od sebe odlišené na jednotlivé druhy a tyto jednotlivé *actio* se v případě sporu porovnávaly s danou situací. Za skutečné právo bylo totiž považováno jen takové právo, ke kterému bylo možné přiřadit žalobu. V materiálním smyslu F. C. Savigny považuje žalobu za žalobní právo a ve smyslu formálním za žalobní jednání, jehož podmínky a formy řadí do nauky o procesním právu. Aby mohla být žaloba uplatněna musela splňovat dvě podmínky, a to existenci subjektivního práva a jeho porušení. V případě vzniku materiálního práva nebyla dána podmínka tohoto vzniku, tím pádem nemohlo dojít k jeho porušení. Pokud však zde subjektivní právo bylo a nedošlo k jeho porušení, nenabývalo právo zvláštní podoby žaloby. Tyto dvě

⁴⁸ Fridrich Carl von Savigny - čelný představitel historicko právní školy. Savigny hájil své přesvědčení, že právní systém každé země je součástí její specifické kultury, která se nedá libovolně měnit. V letech 1842 - 1848 byl Velkým kancléřem, tj. pruským ministrem spravedlnosti.

podmínky se zjišťovaly ještě před zahájením řízení. Zde je rozdílné pojetí od dnešního civilního řízení, kdy je zjištění existence subjektivního práva a jeho porušení určováno na konci řízení. Díky této teorii bylo obecně uznáno, že vznik žalobního práva řeší civilní právo hmotné a způsob jeho uplatnění a realizace je řešen teorií civilního procesu.

Měla však svá úskalí, která jsou spatřována v tom, že civilní proces je chápán jako ryze hmotněprávní. Rozvíjení subjektivních hmotných práv, až do oblasti civilního procesu, způsobilo nemožnost pochopení jeho veřejnoprávní povahy. Definovala ho jako naprostou součást soukromoprávního systému práva a díky tomu tak nebylo možné jednoznačně vymezit některé základní pojmy, jako např. procesní přípustnost a věcnou důvodnost žaloby.

F. C. Savignyho díla⁴⁹ se však stala průkopnickými a ovlivnila vývoj dalších teorií. Stal se hlavním a nejvýznamnějším představitelem této teorie a jeho pojetí žalobního práva je považováno za první ucelený a hluboko sahající pokus o určení práva hmotného a procesního, o jejich pojmenování a o vymezení jejich vzájemného vztahu.

2. 2 Teorie právního nároku

Teorie jež navázala na materiálně právní se zabývala, propracovávala a rozvíjela nauku o právním nároku. Jejím představitelem byl Bernhard Windscheid⁵⁰. Hlavní snahou tohoto představitele bylo oddělení hmotného práva od procesního, myšleno oddělení v dnešním pojetí. Nahlížel na žalobu a žalobní právo jako na samostatné instituty, nezávisle fungující vedle hmotněprávních nároků. Ochranu těchto nároků spatřoval v právních možnostech bez ohledu zda došlo k porušení či ohrožení. Tak jako F. C. Savigny vycházel B. Windscheid z koncepce žaloby klasické římskoprávní školy, avšak odmítal jeho pohled na žalobu a žalobní právo, jako na podmíněné teprve porušením subjektivního práva

⁴⁹ Např. Dějiny římského práva ve středověku, Systém současného římského práva.

⁵⁰ Bernard Windscheid (1817-1892) - představitel německé pandektistiky, profesorem na univerzitě v Lipsku, r. 1874 byl členem komise vytvářející návrh německého občanského zákoníku (BGB).

(materiálního nároku). V římském žalobním právu zdůrazňoval postavením magistráta a přetora, kdy oba v případě existence práva mohly a nemusely přiznat žalobu a to i v případě, kde k tomu civilní právo nedávalo podklad. Jejich záměrem nebylo stavění se na odpor objektivnímu právnímu řádu, ale snažili se o lepší a přesnější výklad objektivních pravidel a to z důvodu jeho spontánního charakteru. Z tohoto pojetí B. Windscheidovi vyplynula žaloba, jako nárok soudně uplatnitelný, právo nesoucí přímo v sobě, soudně vymahatelný a právně uznávaný. „To co dříve znamenala „actio“ znamená nyní podle Windscheida pojem právního nároku.“⁵¹ Materiální obsah žaloby zcela oddělil od procesního. Materiálním obsahem rozuměl materiální nárok, kde vůle nositele subjektivního hmotného práva a vůle narušitele tohoto práva jsou ve vzájemném rozporu a navrhovateli vzniká oprávnění prosadit žalobou to, co požaduje od svého protivníka. Procesním obsahem pak oprávnění, jež mělo veřejnoprávní povahu, žalobce prosadit svou vůli prostřednictvím soudního řízení. Z tohoto dělení pak vzniklo členění žalob podle hmotněprávního nároku. Opět se rozlišovaly žaloby na *in rem* a *in personam* a byl položen základ pro rozlišení žalob na plnění, žalob na určení a žalob konstitučních. Žalobní právo je tak v materiálním smyslu vztah mezi žalobcem a žalovaným a v procesním smyslu je to veřejnoprávní vztah mezi žalobcem a soudem. Toto dualistické pojetí práva dospělo k vypracování jednotné veřejnoprávní koncepce žalobního práva a proto se nadále k němu přistupovalo s náležitým respektem k jeho veřejnoprávní povaze.

Přestože Windscheidova teorie přispěla k velkému posunu. Oddělení žalobního práva hmotného a procesního je i ve 2. polovině 19. století stále na počátku. Prvotní definici subjektivního práva veřejného představil v roce 1865 Carl Friedrich Wilhelm von Gerber⁵², jež utvořil z pojetí práva v dvojnásobném poměru vzájemných práv a povinností, souvisejících s postavením podřízeného občana státní moci. „Plně se uplatnil názor, podle něhož v uspořádaném státě nastupuje na místo pomoci občana soudní ochrana a uplatnění institutu žaloby je cenou, za kterou se členové

⁵¹ Str. 21 – Macur J., Právo procesní a právo hmotné, Brno: Masarykova univerzita 1993.

⁵² Carl Friedrich Wilhelm von Gerber (1823-1891) - byl jeden z největších německých právníků své doby v oblasti soukromého práva, královský saský státní ministr a ministr školství. Jeho ústavní názory přežívají v Německu dodnes.

společnosti vzdávají možnosti svépomoci. Státu, resp. jeho orgánům včetně soudů nevznikají proto pouze subjektivní oprávnění, ale stejně tak i subjektivní povinnosti, jež mají veřejnoprávní povahu a odpovídají subjektivním veřejným právům občanů na právní ochranu. Tím bylo definitivně popřeno učení o jednotě subjektivního soukromého práva a práva žalobního.⁵³

2. 3 Teorie konkrétního a teorie abstraktního žalobního práva

Z takto pojímané teorie uznávající výlučné vnitřní nediferencování pojetí žalobního práva s veřejnoprávní povahou se oddělily další dvě teorie. Na jedné straně zastánci konkrétního žalobního práva a na druhé zastánci žalobního práva abstraktního.

Teorie konkrétního žalobního práva postavená na konstrukci nauky o nároku na právní ochranu se začala utvářet na počátku dvacátého století. Tato koncepce zásadně odmítla vliv hmotného práva na civilní proces. K vymezení právní povahy procesu přestala používat pojem hmotněprávní vztah a vzdala se užívání pojmu subjektivního materiálního práva. Procesněprávní vztah koncipovaný touto teorií, byl naprosto veřejnoprávní povahy, obsahující stranu soudu a strany procesní. Zabývala se konstrukcí předpokladu vzniku nároku na právní ochranu. „Nárok žalobcův na právní ochranu je odvislý od konkrétního, předprocesního a tedy materiálního nároku žalobce: žalobci přísluší žalobní právo jen za té podmínky, že materiálně-právní nárok, pro nějž žádá soudní ochranu, skutečně tj. po právu existuje.“⁵⁴ Konkrétní žalobní právo je směřováno proti státu a v případě, že je žaloba důvodná je nárok na právní ochranu přiřčen žalobci, pokud však není, přísluší žalovanému. Nárok uplatňovaný vůči soudu má zvláštní charakter, který lze obsahově určit, bez toho aby ztratil svůj veřejnoprávní charakter. Zastánci této teorie kladly důraz na to, aby občan již před procesem věděl, jestli bude ve sporu úspěšný či nikoliv.

⁵³ Str. 29 – Macur J., Právo procesní a právo hmotné, Brno: Masarykova univerzita 1993.

⁵⁴ Str. 8-9 – Šťastný M., Civilní žaloba v právu československém, Praha: Typus 1934.

Hlavními osobnostmi, které rozvíjeli koncepci nároku na právní ochranu byly Adolf Wach⁵⁵, který nárok vázal na mimoprocesní skutkovou podstatu a tento nárok směřující vůči státu a vůči odpůrci „od státu žádá, aby uspokojil zájem žalobcův na právní ochraně proti žalovanému a to ve formě vyhovující procesnímu řádu. Od odpůrce žádá, aby trpěl jednání směřující k právní ochraně“⁵⁶. Konrad Hellwig⁵⁷ vázající teorii na hmotněprávní předpoklady žaloby, jež se od Wacha odchýlil názorem na nárok na právní ochranu, který chápal rovněž jako předmět řízení v tom, že již nesměřuje vůči odpůrci, ale pouze vůči státu. „Předmět sporu neztotožňoval s materiálním subjektivním právem, neboť si uvědomoval, že civilní proces se plně rozvine i v případě, když sporné materiální právo ve skutečnosti neexistuje. Vycházel z poznatku, že předmětem sporu může být pouze tvrzené subjektivní právo a že soud může rozhodovat nejen o nárocích, ale také o jiných právech a právních vztazích.“⁵⁸ A Friedrich Stein⁵⁹ stanovující jako základ předpokladu vzniku nároku hmotněprávní skutkovou podstatu. Skutková podstata se stala východiskem teorie pro vymezení rozsahu a způsobu právní ochrany a státního donucení. Obsahovalo ji žalobní právo, přestože měla materiální povahu, nijak však neměnila jeho veřejnoprávní povahu. Podle představitelů teorie nebyla závislá na soudním procesu, protože se týkala skutečností, které nastaly mimo proces a před ním. V tomto okamžiku se však teorie mýlila v pojetí mimoprocesní povahy nároku. Nárok na právní ochranu vůči soudu mohl být totiž uznán a uspokojen jen v případě, že budou dokázány všechny skutečnosti skutkové podstaty v průběhu řízení. Když nebyly tyto skutečnosti dokázány, nedošlo k realizaci nároku a to ani v případě, že tvrzené skutečnosti, vytvářející obsah skutkové podstaty, objektivně existovaly. Z toho lze vyvodit, že nárok na právní ochranu nemohl být

⁵⁵ Adolf Wach (1843-1926) – německý právník specializující se na civilní spory, od roku 1879 působil na okresním soudu v Lipsku.

⁵⁶ Str. 10 - Šťastný M., Civilní žaloba v právu československém, Praha: Typus 1934.

⁵⁷ Konrad Hellwig (1856-1913) – německý právník soustředující se na občanské soudní řízení, děkanem Právnické fakulty v Berlíně.

⁵⁸ Str. 81 - Macur J., Problémy vzájemného vztahu práva procesního a hmotného, Brno: Masarykova univerzita 1993.

⁵⁹ Friedrich Stein (1859-1923) - německý právník, trestní a civilní řízení, působil ve vyšší radě krajského soudu v Naumburgu.

mimoprocením, jelikož právě proces sloužil k dokázání všech zákonných znaků skutkové podstaty.

Ani touto teorií konkrétního žalobního práva, resp. nárokem na právní ochranu, ještě nedošlo k úplnému oddělení práva procesního a hmotného. Naopak byla ještě kritizována další teorií, za spojení procesních a materiálních předpokladů v jedné koncepci nároku na právní ochranu, což odporovalo charakteru systému práva a dalšímu jeho rozvíjením a upevňováním. Kritizující teorií byla teorie abstraktního žalobního práva. Poukazovala na to, že veřejnoprávní povaha žalobního práva vylučuje jeho jakékoliv hmotněprávní předpoklady. Pouhým formálním zdůvodněním tvrzení žalobce před soudem, že právo existuje, vzniklo žalobní právo. Které působilo vůči soudu, předpokládalo jako odpověď na podaný návrh řádný průběh řízení a vydání soudního rozhodnutí (ať už příznivý či nepříznivý). Společně pak působilo i na osobu žalovaného, z důvodu toho, že žalobce mohl požadovat jeho součinnost na průběhu a rozvinutí řízení. Pravdivě a úplně vysvětlit tvrzení obsažené v žalobě. Heinrich Degenkolb⁶⁰ jako hlavní představitel teorie zasvětil mnoho času její koncepci, kterou značně propracoval. Vznik žalobního práva spojoval se vstupem žalovaného do sporu, čímž se zahájilo řízení. „To, co činí žalobu žalobou, je prý právě moc přivést žalovaného před soud a vtáhnouti jej do procesu.“⁶¹ Předpokládal tak formu žaloby, která měla zákonem požadované náležitosti, subjektivně tvrzená a právně relevantní tvrzení navrhovatele, výslovné označení individuálního ustanovení objektivního hmotného práva (o něž se navrhovatel opírá) a musela být řádně podaná. „Takto vymezený pojem žalobního práva byl veřejnoprávní povahy a neměl být závislý na skutečné existenci tvrzeného subjektivního hmotného práva, ani na vynesení žalobci příznivého rozhodnutí ve věci samé.“⁶² Možnost uplatnění žaloby spojoval s hmotným právem a tak lze usoudit, že ještě není možné Degenkolbovu teorii považovat za zcela abstraktní pojetí žalobního práva a žaloby, jejichž obsah je zcela nezávislý na hmotném právu. Ovšem jeho pojetí bylo na

⁶⁰ Heinrich Degenkolb (1832-1909) - právní vědec a univerzitní profesor na univerzitě ve Freiburgu, poté v Tübingenu a nakonec v Lipsku se zaměřením na občanské právo a občanské soudní řízení.

⁶¹ Str. 16 - Šťastný M., Civilní žaloba v právu československém, Praha: Typus 1934.

⁶² Str. – Macur J., Právo procesní a právo hmotné, Brno: Masarykova univerzita 1993.

svoji dobu velice progresivní a vytvořilo tak předpoklad pro další rozvoj v duchu abstraktního pojetí žaloby a žalobního práva.

V české právní literatuře se začíná objevovat zkoumání vývoje žalobního práva, až počátkem vzniku konkrétního žalobního práva. Nejznámějšími českými právními osobnostmi této doby byly Emil Ott, který žalobní právo definoval dvěma složkami, z nichž první je materiální podrobená dispozici stran a druhá formální je veřejnoprávní, která již dispozici stran nepodléhá. Dalšími byly Josef Grňa ztotožňující se s názorem Helwiga, Adolf Procházka⁶³, který spatřuje úlohu žalobního práva, jež je subjektivním právem, v delegaci k normotvorbě a toto subjektivní právo je „právní relevace skutkové podstaty, tkvící v lidském činu, který vyvolává ať pozitivní ať negativní (derogující) normy, ale není výkonem normy jiné a této se nepřičí“⁶⁴. A nejdůležitější představitel Václav Hora⁶⁵, který se otázkou žalobního práva zabýval nejpodrobněji, avšak nepřinesl žádné nové konstrukce. Ve své publikaci *Československé civilní právo procesní*, II. díl, str. 143 a násl. se zabývá hlavně kritikou nauky o nároku na právní ochranu. Vytýká ji nesprávnost východisek, která jsou založena na subjektivním právu, které v sobě zahrnuje všeobecné a kulturní poslání státu (tj. udržování právního řádu). Nárok na právní ochranu tak nemá vlastní existenci, protože je pouhou funkcí práva soukromého. Jeho závěrem bylo, že „výsledkem dosavadních úvah je poznatek, že teorie o nároku na právní ochranu nepřesvědčuje; teorie tato také praxi neoplodňuje. To, že stát je povinen poskytovat veškerým svým občanům právní ochranu, je jeho úkol, vyplývající z vyloučení svépomoci a daný v zájmu veškerenstva“⁶⁶.

⁶³ Adolf Procházka (1900-1970) - český a československý právník, profesorem občanského práva procesního na Masarykově univerzitě, ministr československé vlády, v roce 1939 odchází do exilu, vrátil se v roce 1945 a za dramatických okolností v roce 1948 opět odchází do exilu.

⁶⁴ Str. 26 - Šťastný M., *Civilní žaloba v právu československém*, Praha: Typus 1934.

⁶⁵ Václav hora (1873-1959) – profesorem na Karlově univerzitě, kde působil na právnické fakultě v oboru civilního práva procesního, právník, představitel ČSAV v r. 1952.

⁶⁶ Str. 146 - Hora V., *Československé civilní právo procesní*, II. díl, Praha: Wolters Kluwer 2010.

2. 4 Teorie práva na soudní ochranu

Od původního koncepcie čistě materiální povahy žaloby a žalobního práva, které bylo pouhou „metamorfózou“, subjektivního práva, přes rozlišení žalobního práva na hmotné a procesní a přes materiální skutkovou podstatu, obsaženou v procesním nároku na právní ochranu jsme se dostali až k současnému pojetí žaloby a žalobního práva, které hlavně vlivem diktátorských režimů se obrací k ochraně základních, přirozených, nezadatelných lidských práv. Mezi těmito právy tak došlo k vytvoření významného práva a to práva na soudní ochranu, jinak nazývané také právo na spravedlivý proces. Toto právo je koncipováno jako „subjektivní právo každého jednotlivce (i skupin jednotlivců) vůči státu jako povinnému subjektu na poskytnutí náležité právní ochrany tomu, kdo se jí dovolá.“⁶⁷ Státu tak vzniká povinnost takto předložené soukromoprávní nároky prostřednictvím svých nezávislých a nestranných orgánů (soudů), při rovnosti stran před soudem (rovnost zbraní), veřejně projednat a rozhodnout o nich v přiměřené lhůtě. Každá fyzická i právnická osoba má právo na to, aby byla přijata její žaloba a projednána v souladu s platnými procesními předpisy, nemá však přiznáno právo na kladné rozhodnutí ve věci samé, tzn. že nemůže předem předpokládat že ve sporu vyhraje, jak tomu bylo v minulosti. K úspěchu v procesním řízení a ke kladnému meritornímu rozsudku je třeba splnění povinnosti tvrzení, podání důkazů všech rozhodných skutečností, odvoditelnost požadovaných právních účinků z právní normy. Nárok na soudní ochranu má veřejnoprávní povahu a tak věcná opodstatněnost žaloby se nezakládá na podmínce jejího projednání a samotné podání žaloby není založeno na soukromém právu. Protože má žaloba veřejnoprávní povahu, nelze se předem vzdát práva na soudní ochranu a to ani smlouvou, která by byla považována za neplatný právní úkon.

Současná legislativa plně rozvíjí právo na soudní ochranu a to jak na mezinárodní úrovni, která je přijímána a inkorporována do právního řádu daného státu, tak i na úrovni vnitrostátní. Prvním celosvětově uznávaným, avšak právně nezávazným dokumentem je Všeobecná deklarace lidských

⁶⁷ Str. 195 - Winterová A., Civilní právo procesní, Praha: Linde 2011.

práv z r. 1948. Je prvním mezinárodním uznáním svobod a práv každého člověka bez rozdílu kulturních a náboženských kořenů, rasy, pohlaví či místa původu. V čl. 8 říká, že „Každý má právo, aby mu příslušné vnitrostátní soudy poskytly účinnou ochranu proti činům porušujícím základní práva, která jsou mu přiznána ústavou nebo zákonem.“⁶⁸. Na mezinárodně právní úrovni je právo na soudní ochranu upraveno řadou mezinárodních právních předpisů. Nejdůležitějším mezinárodním dokumentem je Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950, která v čl. 6 zakotvuje, že „Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak ...“⁶⁹. Dalším, ale o nic méně důležitým dokumentem je Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966, který v čl. 14 odst. 1 stanovuje, že „Všechny osoby jsou si před soudem rovny. Každý má úplně stejné právo, aby byl spravedlivě a veřejně vyslechnut nezávislým a nestranným soudem, který rozhoduje buď o jeho právech a povinnostech nebo o jakémkoli trestním obvinění vzneseném proti němu. Tisk a ...“⁷⁰. Na vnitrostátně právní úrovni je to Listina základních práv a svobod, jenž je inspirována výše zmíněnou Všeobecnou deklarací lidských práv a také Mezinárodním paktem o občanských a politických právech. Čl. 36 Listiny je celý považován a vykládán Ústavním soudem za právo na spravedlivý proces. Právo na soudní ochranu je zakotveno také v platném znění zákona č. 40/1964 Sb. občanském zákoníku, kde je v §4 stanoveno že, „Proti tomu, kdo právo ohrozí nebo poruší, lze se domáhat ochrany u orgánu, který je k tomu povolán. Není-li v zákoně stanoveno něco jiného, je tímto orgánem soud.“⁷¹ Tak je právo na spravedlivý proces zajištěno nejen na vnitrostátní úrovni mechanismem národní ochrany, ale také na úrovni mezinárodní, kde

⁶⁸ Citace z Všeobecné deklarace lidských práv z 10. prosince 1948 (*Human rights declaration*).

⁶⁹ Citace z Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod vyhlášené pod č. 209/1992 Sb.

⁷⁰ Citace z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech vyhlášeného pod č. 120/1976 Sb.

⁷¹ Citace ze zákona č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník.

je možné se dovolat ochrany v případě neúspěchu ve svém státě a to u Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku.

3. Žaloba

Žalobou je myšlen technický termín, jímž je označen návrh k zahájení sporného řízení. Jde o významný dispoziční úkon, jehož prostřednictvím účastníci realizují své právo na soudní ochranu, tedy uplatňují ochranu svého tvrzeného porušeného nebo ohroženého subjektivního práva či oprávněného zájmu. Dnem, kdy došla soudu žaloba a to i tehdy, má-li nedostatky ve smyslu § 43 odst. 2 občanského soudního řádu (viz níže) je řízení zahájeno a účastníci tak počínají uplatňovat toto své právo. Pokud dojde k situaci, kdy do podatelny soudu dojde více žalob v téže věci, je to bráno tak, že došly současně a soud se musí vyrovnat s překážkou litispendence.

Tento procesní úkon zahajuje řízení, uvádí do pohybu soudní postup, jehož konkrétní účastníky a konkrétní předmět závazně vymezuje a zakládá povinnost soudu o něm autoritativně v souladu s právem rozhodnout. Žalobou, je tedy míněno podání projevené vůle navrhovatele, směřující k tomu, aby soud projednal a rozhodl určitý uplatněný nárok a to zákonem vymezenou formou tohoto podání (viz. níže 3. 2 Podání žaloby). Zákon nepředepisuje, že žaloba musí být pravdivá, upravuje pouze její formální náležitosti. Jako formalizované tvrzení žalobce má tedy za určitých okolností tytéž účinky jako soudem provedený důkaz. Je tomu tak tehdy, pokud soud nerozhoduje na základě dokazování, ale na základě tvrzení uvedených v žalobě. Může také nastat situace, kdy žalobce neunesse důkazní břemeno, nepodaří-li se mu dokazovanou skutečnost prokázat. Tedy důkazy jím nabídnuté, se jeví jako nedostatečné, ačkoliv splnil důkazní povinnost. Naopak může unést důkazní břemeno, i když důkazní povinnost nesplní, pokud soud shledá skutečnost jinak. To jsou ale výjimečné situace, převážně platí, nesplnění důkazní povinnosti = neunesení důkazního břemene.

Pro samotné určení a vymezení pojmu žaloby je třeba uvést, alespoň v základních rysech prostředí v němž se žaloba vyskytuje (civilní proces) a pohovořit hlavně o dvou řízeních, v nichž se žaloba uplatňuje v různých svých podobách.

Civilní proces je samostatným právním zvláštním odvětvím, v němž soud vykonává civilní pravomoc. Definovat ho lze jako soubor procesněprávních vztahů vznikajících v důsledku postupu soudu a jiných subjektů v řízení při poskytování ochrany subjektivním právům, která jsou porušená nebo ohrožená a také oprávněným zájmům vyplývajícím ze soukromoprávních vztahů, včetně vztahů utvářejících se mezi nimi. Pro srovnání s německou úpravou, která je strukturu civilního procesu v ČR nejbližší, uvádím úryvek od německého autora, který ho zmiňuje takto: „Das Zivilprozeßrecht - I. Aufgabe des Zivilprozeßrechts ist es den Zivilprozeß als das staatlich angeordnete Verfahren vor staatlichen Gerichten in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten zu regeln“⁷² (Úkolem civilního práva procesního je regulovat civilní řízení jako státně a před státními soudy vedené řízení v občanskoprávních sporech).

Civilní proces se během doby svého vývoje rozdělil na jednotlivé druhy řízení:

- řízení nalézací je soudní řízení vedoucí k rozhodnutí, jímž soud určuje co je právem nebo ho vytváří. Dělí se na dvě řízení a to na sporné a nesporné,

- řízení exekuční (vykonávací) je řízení uskutečňující vykonání pravomocného rozhodnutí vydaného v řízení nalézacím, ukládající splnění určité povinnosti, jež nebyla dobrovolně splněna,

- řízení konkursní a vyrovnávací (insolvenční) je řízením obsahující prvky jak řízení nalézacího, tak i exekučního. Dříve bylo pojímáno jako dvě samostatná řízení, novelou účinnou od 1. ledna 2008 (zák. č. 182/2006 Sb.) se začalo považovat za jediné – insolvenční řízení. Jedná se o řízení, v němž je rozhodováno o úpadku dlužníka a jeho řešení,

- řízení rozhodčí (arbitrážní) je tzv. alternativním řešením sporu, kdy spor nerozhodují soudy, ale nestátní orgány, kterými jsou rozhodci nebo stálé rozhodčí soudy v případě, že se strany na tomto řešení sporu předem smluvně dohodly. Je upraveno zvláštním zákonem č. 216/1994 Sb. o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů.

Za zvláštní druhy civilního řízení s určitým specifickým prvkem jsou považovány:

⁷² Str. 6 - Jauerning O., Zivilprozeßrecht, Munchen: C. H. Beck 2003.

- řízení zajišťovací, které slouží k předběžnému zajištění subjektivních práv nebo k výkonu v případě jejich ohrožení, bez předchozího opodstatnění. Skládá se z jednotlivých institutů, a to z předběžného opatření, prétorského smíru, zajištění důkazů, zajištění předmětu důkazního prostředku ve věcech týkajících se práv duševního vlastnictví, protože netvoří ucelený celek,

- řízení s cizím prvkem, v němž je aplikováno mezinárodní civilní právo procesní. Obsahuje vždy určitý cizí prvek, kterým je např. účastník cizinec, vykonání procesního úkonu v zahraničí, doručení předvolání, žaloby, rozsudku či jiné písemnosti účastníkovi bydlícímu v zahraničí a jiné.

Jak již bylo výše zmíněno dělí se civilní řízení nalézací na řízení sporné a nesporné. Nejprve pojednám o řízení nesporném a poté následně přistoupím k řízení spornému, v němž se žaloba uplatňuje.

Nesporné řízení je řízení, které nelze zcela přesně definovat, protože to patří k nesložitějším a nejobtížnějším otázkám procesního práva. Existuje však v praxi určité obecné pojetí tohoto řízení, které ho vymezuje jako řízení, v němž se jedná o úpravu poměrů mezi účastníky a to zpravidla do budoucna. Nevzniká však mezi nimi spor a tak nelze hovořit o jejich postavení, jako o postavení odpůrců. Řízení je zahajováno návrhem, tedy žalobou, která se v nesporném řízení nazývá „návrh na zahájení řízení“. Takto pojmenovaný výraz je důležitým odlišujícím prvkem od řízení sporného. Výsledkem řízení je rozhodnutí, jež má konstitutivní účinek.⁷³ Protože se v tomto řízení projednávají věci, na nichž má společnost jako celek právní zájem, poskytují soudům české procesní předpisy možnost zahájit řízení i nezávisle na vůli účastníků právního vztahu, který se má stát předmětem soudního projednávání. Zákon vyjmenovává možnosti, kdy je takto řízení zahájeno. „I bez návrhu může soud zahájit řízení ve věcech péče o nezletilé, řízení o vyslovení přípustnosti převzetí nebo držení v ústavu zdravotnické péče, řízení o způsobilosti k právním úkonům, řízení opatrovnické, řízení o prohlášení za mrtvého, řízení o dědictví, o určení, zda

⁷³ Konstitutivní rozhodnutí - konstitutivní rozhodnutí zakládá (konstituuje) [hmotná subjektivní práva](#) a nebo ukládá [hmotné právní povinnosti](#), které tu předtím nebyly. Příkladem je [rozsudek o rozvodu manželství](#), [usnesení](#) o zápisu [družstva](#) do [obchodního rejstříku](#) nebo rozhodnutí o vydání [stavebního povolení](#). Konstitutivní povahu mají i rozhodnutí ve [vykonávacím řízení](#).

tu manželství je či není, a další řízení, kde to připouští zákon. Bylo-li nařízeno předběžné opatření podle § 76a, zahájí soud příslušný podle § 88 písm. c) bezodkladně poté, co mu byla věc předána nebo co bylo rozhodnuto o jeho příslušnosti (§ 74 odst. 4), i bez návrhu řízení o výchově nezletilého.⁷⁴ Děje se tak formalizovaným úkonem soudu, tedy usnesením o zahájení řízení.

Pro vymezení dalších charakteristických znaků nesporného řízení, je zde třeba uvést další odlišnosti od sporného řízení. Pokud se vrátím k účastníkům řízení, tak v řízení sporném jsou označováni jako žalobce a žalovaný, u řízení nesporného se označují vždy podle toho o jaký druh řízení se jedná. Pro lepší přehlednost o jaké účastníky se jedná, uvádí Občanský soudní řád tři definice účastníků. První je výše zmíněná, která se používá pro sporné řízení. Druhá, která určuje účastníka jako navrhovatele a ty, které zákon za účastníky označuje a třetí, jenž stanovuje, že účastníkem je navrhovatel a ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno. Druhá a třetí definice jsou použity pro účely řízení nesporného. Pro řízení sporné se užívá zásady dispoziční a projednávací, pro nesporné tak zásady oficiality a vyhledávací⁷⁵. Zásada oficiality umožňuje, aby soud zahájil řízení i bez návrhu stran z úřední povinnosti (ex offio), týká se to případů již výše zmiňovaného § 81 odst. 1, 2 občanského soudního řádu a to z důvodu ochrany zájmů společnosti. Touto zásadou jsou omezeny dispoziční úkony účastníků, jelikož celý průběh řízení určuje a řídí soud. Zásada vyhledávací nutí soudní orgán, z již zmiňovaného veřejného zájmu, aby sám vyhledal důkazy pro náležité zjištění skutkového stavu.

Nesporné řízení se dělí dle současné právní úpravy občanským soudním řádem, na jednotlivé druhy řízení:

- o dědictví (§ 175a – 175za),
- péče soudu o nezletilé (§ 176 – 180),
- o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k osvojení (§ 180a – 180b),
- o osvojení (§ 181 - 185),

⁷⁴ citace § 81 odst. 1 a 2 Občanského soudního řádu (zákon č. 99/1963 Sb.).

⁷⁵ Zásada projednávací - je jí ovládáno sporné řízení, kde vystupuje proti sobě žalobce i obžalovaný, v podstatě znamená, že soud přihlíží pouze k tomu, co mu sporné procesní strany přednesly a k těm důkazům, které mu o svých tvrzeních nabídly. Za výsledek sporu, tedy úspěch nebo neúspěch nese odpovědnost účastník řízení, nikoliv soud.

- o úschovách (§ 185a – 185h),
- o umoření listin (§ 185i – 185s),
- o způsobilosti k právním úkonům (§ 186 - 191),- o vyslovení přípustnosti převzetí nebo držení v ústavu zdravotnické péče (§ 191a – 191g),
- řízení opatrovnické (§ 192 - 193),
- o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí (§ 193a – 193e),
- o povolení uzavřít manželství (§ 194),
- o určení data narození nebo úmrtí (§ 194a),
- o prohlášení za mrtvého (§ 195 - 200),
- ve věcech obchodního rejstříku (§ 200a – 200de),
- o některých otázkách obchodních společností, družstev a jiných právnických osob (§ 200e),
- ve věcech kapitálového trhu (§ 200f – 200g),
- o předběžném souhlasu s provedením šetření v jiných než obchodních prostorách ve věcech ochrany hospodářské soutěže (§ 200h – 200i.),
- nahrazení souhlasu zástupce České advokátní komory k seznámení se s obsahem listin, které mohou obsahovat skutečnosti, na něž se vztahuje povinnost mlčenlivosti advokáta (§ 200j – 200m)
- o nahrazení souhlasu zástupce Komory daňových poradců k seznámení se s obsahem listin, které mohou obsahovat skutečnosti, na něž se vztahuje povinnost mlčenlivosti daňového poradce (§ 200n)
- o propuštění cizince ze zajištění (§ 200o – 200u),
- o potvrzení evropského exekučního titulu (§ 200ua)
- ve věcech voleb do rady zaměstnanců a voleb rady státních zaměstnanců, voleb zástupců pro oblast bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a voleb členů zvláštního vyjednávacího výboru evropské družstevní společnosti a voleb zástupců pro bezpečnost a ochranu zdraví při výkonu státní služby (§ 200x),
- o soudním prodeji zástavy (§ 200y – 200za.).

Sporné řízení je takové řízení, kde proti sobě stojí ve sporu dvě strany s protichůdnými zájmy, z nichž jednou je strana žalující a druhá žalovaná, je to tedy řízení kontradiktorní⁷⁶. Žalobní právo se uplatňuje formou návrhu na zahájení řízení, jak je upraveno v § 79 občanského soudního řádu. Dle ustanovení 1 tohoto zákona se návrh zahajující řízení se ve sporném řízení nazývá žaloba a právě ona je tím počátečním článkem, od kterého se odvíjí celé řízení. Ve sporném řízení platí, že „bez žalobce není soudce“⁷⁷ tzn. nelze zahájit řízení bez řádné žaloby. Aby však mohla být žaloba kvalifikovaným podnětem k zahájení řízení, musí splňovat obsahové náležitosti. Sporné řízení je ovládáno zásadou dispoziční a projednávací. Což je také charakteristickým znakem tohoto řízení. Tak mohou účastníci v průběhu řízení zcela disponovat předmětem řízení např. změnou žaloby či zpětvzetím a podle druhé zmiňované zásady musí strany sporu sami navrhnout důkazy pro zajištění jimi tvrzených skutečností rozhodných pro posouzení věci.

3. 1 Náležitosti žaloby

Náležitosti žaloby jsou takové, jež musí obsahovat každá žaloba a to z důvodu, aby mohla být soudem přijata a mohlo být zahájeno řízení. Pokud nějaká náležitost chybí dochází k vadám žaloby, podrobněji viz kapitola 3.5 Vady žaloby a jejich odstranění.

Protože je žaloba formalizované podání směřující soudu, musí mít také náležitou formu. Při dodržení formy je žaloba přehledná, srozumitelná a určitá a dochází tak k rychlejšímu posouzení žaloby v přípravném řízení, kdy ji ex offio zkoumá soudce. Určují ji obecné a zvláštní náležitosti žaloby, které zakotvuje občanský soudní řád v § 42 odst. 4 a v § 79 odst. 1. Obecnými náležitostmi jsou označení soudu, jemuž je žaloba adresována; označení žalobce (navrhovatele), který návrh činí; označení věci, které se

⁷⁶ Kontradiktorní řízení - při něm se "utkávají" dvě soupeřící strany, žalobce a žalovaný a soud mezi těmito stranami rozhoduje jako nestranný "rozhodčí". Jednání přitom sice řídí, ale je silně omezen vůlí stran – kupř. důkaz, který žádná ze stran nenavrhla, může soud provést jen za výjimečných okolností.

⁷⁷ Str. 356 – David L., Ištváněk F., Javůrková N., Kasíková M., Lavický P. a kol., Občanský soudní řád. Komentář I. díl, Praha: Wolters Kluwer ČR 2009.

žaloba týká a co návrh sleduje; musí být datována a podepsána. Zvláštními nebo také speciálními náležitostmi jsou přesné označení účastníků popř. jejich zástupců; vylíčení rozhodujících skutečností odůvodňujících vznik a rozsah žalobcovy návrhu; označení důkazů jichž se žalobce dovolává a žalobní petit (návrh). V praxi se objevují s určitým druhem žaloby ještě tzv. specifické náležitosti např. u žaloby určovací je nutno uvést skutečnosti odůvodňující žalobcův naléhavý právní zájem. „**Žalobní náležitosti lze tedy popsat a vymezit jednak vyjmenováním náležitostí, které má mít žaloba přímo ze zákona, jednak s přihlédnutím ke konkrétní žalobní situaci a zároveň k formálně-logické struktuře, kterou musí mít jakékoliv sdělení obsahující nějaký požadavek.**“⁷⁸

Vzhledem k výše zmíněným náležitostem, je žaloba utvořena takto:

a) označením soudu, kterému je návrh na zahájení řízení určen:

Tímto dává žalobce najevo, jaký soud považuje za příslušný pro jednání a rozhodnutí v jeho věci, jako soud prvního stupně. Vedle věcné příslušnosti soudu je ještě stanovena místní příslušnost obecná a na výběr daná. Obecným soudem pro žalobce je okresní soud v místě, v němž se žalovaný pohybuje a kde momentálně bydlí, soud na výběr daný je určen dle okruh možností, které striktně vymezuje § 85⁷⁹. Žalobce tak vyjadřuje určení věcné a místní příslušnosti, popř. její volbu. V případě nesprávnosti postupuje soud dle § 104a a § 105⁸⁰;

b) označením účastníků řízení, případně jejich zástupců:

Přesné vymezení okruhu účastníků v žalobě je ve věcech sporných (převážně, nikoli však výlučně i v nesporných) bezvýjimečným požadavkem individualizace žaloby. Je povinností žalobcovou přesně označit sebe jako žalobce i toho, proti komu žaloba směřuje (žalovaného). V civilním řízení je nemyslitelné, aby se určení žalovaného přenechávalo někomu jinému, například soudu, nebo že by se mohlo vést proti neznámé osobě. Účastníci musí být přesně označeni již v žalobě a to z toho důvodu, aby jim soud mohl zaručit rovnost a uplatnění veškerých procesních práv od samého počátku řízení.

⁷⁸ Str. 36 – Svoboda K., Žaloba v civilním řízení, Praha: Wolters Kluwer 2010.

⁷⁹ Viz podrobněji § 85 Občanského soudního řádu (zákon č. 99/1963 Sb.).

⁸⁰ Viz podrobněji § 104a zkoumání věcné příslušnosti a 105 zkoumání místní příslušnosti soudem Občanského soudního řádu (zákon č. 99/1963 Sb.).

Protože účastníci představují individualizační prvek žaloby, jsou na sebe vzájemně vázáni a zásadně nemá v průběhu žaloby docházet ke změně v osobách. Pokud přece jen dojde k takovéto situaci, musí být taková změna zajištěna výslovným zákonným ustanovením. Na takové situace je za platného právního vztahu v zákoně pamatováno ve třech případech:

- záměna účastníků (§92). Záměna účastníku se objevuje tam, kde byl od počátku řízení nedostatek věcné legitimity⁸¹ žalobce či žalovaného, vzniklý omylem nebo nedostatkem informací;

- obligatorní procesní nástupnictví v případě univerzální sukcese (§107);

- fakultativní procesní nástupnictví v případě singulární sukcese (§107a).

Fyzická osoba musí být označena jménem, příjmením, bydlištěm a místem zaměstnání. Bylo-li by potřeba bližší identifikace, je potřeba uvést další údaje jako datum narození, rodné číslo, popřípadě místo podnikání atd.

Pokud se jedná o právnickou osobu je potřeba rozlišit, jestli jde o obchodní společnost, družstvo, nebo jedná-li se o jinou právnickou osobu, jež se zapisuje do obchodního rejstříku, uvede se název obchodní firmy, pod kterým je v obchodním rejstříku zapsána a její adresa, která je zapsána v obchodním rejstříku jako sídlo dané právnické osoby. K této problematice se vyjádřil Nejvyšší soud ČR v usnesení sp. zn. 29 Odo 186/2002. V případě jedná-li se věci vyplývající z obchodních vztahů, uvádí se též identifikační číslo. Jedná-li se o právnickou osobu, která se nezapisuje do obchodního rejstříku nebo do rejstříku obecně prospěšných společností, uvedeme název, pod kterým byla zřízena a do rejstříku zanesena a jejím sídlem zapsaném například ve zřizovací listině. Stát se jako účastník řízení označuje uvedením názvu a jeho ústředního úřadu nebo úřadu, který je určen v dané věci za stát jednat. Obec a vyšší územně samosprávný celek svým názvem a sídlem, popř. jméno osoby, která za něj jedná;

c) označení věci, kterých se žaloba týká:

Věc sama musí být označena stručně uplatněným nárokem a jeho hodnotou, jde-li ji ocenit penězi. Tedy označení věci dle právního důvodu

⁸¹ Věcně legitimován není ten, kdo podle hmotného práva není skutečným nositelem tvrzeného subjektivního práva či tvrzené subjektivní povinnosti.

žaloby např. zrušení a vypořádání spoluvlastnictví, resp. podle rozsahu (výše) nároku např. o zaplacení 10 000 Kč s příslušenstvím. Problém vyvstává v tom, zda-li je sám žalobní návrh dostatečnou individualizací žaloby, aby nebyla zaměnitelná. Některými autory je považován za žalobní nárok pouze žalobní návrh (obsah petitu), jinými je naopak považován za žalobní nárok nejen obsah petitu, ale i jeho skutkové odůvodnění, které teprve společně přesně vymezuje předmět žaloby;

d) vylíčení rozhodujících skutečností:

Těmito skutečnostmi jsou myšleny údaje, na jejichž základě bude z návrhu patrné, o čem a na jakém podkladě má soud rozhodovat. Jsou tím tedy myšleny skutečnosti, které opodstatňují vznik a rozsah nároku uplatňovaným žalobcem v petitu, tedy jedinečné předměty a jevy vnějšího světa, jejich vnitřní vlastnosti, zákonitosti a vztahy. Tyto skutečnosti navrhopatel v žalobě popisuje ve skutkovém ději, jež mimo ně obsahuje taktéž zpravidla i nepřímý právní důvod žalobcovy nároku, aniž by se musel odvolávat na konkrétní přepis. Právní důvod žaloby však nemusí být navrhopatelem uváděn, právní posouzení je provedeno až soudem. Toto je vyjádřeno tradičními latinskými formulami *da mihi factum, dabo tibi ius* (dej mi fakt-skutečnost, dám ti právo), *iura novit curia* (soud zná právo)

Z toho vyplývá že, rozhodující skutečnosti jsou ty, ze kterých žalobce vyvozuje své žalovaným ohrožené nebo porušené právo. Chybějící rozhodující skutečnosti lze zásadně až do vyhlášení rozhodnutí v prvním stupni doplnit, výjimky jsou uvedeny v § 118b tzv. koncentrací řízení ze zákona⁸² viz. níže bod d);

e) označení důkazů, které by měli být provedeny:

Žalobce má povinnost označit již v samé žalobě důkazy, jichž se dovolává. Toto plyne ze všeobecné povinnosti důkazní a z toho, že žalobce samotného tíží důkazní břemeno skutečností, které tvrdí. Navrhované důkazní prostředky se mají vztahovat ke všem jednotlivým tvrzeným skutečnostem. Nemusí se však vztahovat ke skutečnostem, které není třeba

⁸² Podrobněji viz. § 118b zákona č. 99/1963 Sb. Občanského soudního řádu.

dokazovat⁸³, ani k právním domněnkám. Navrhované důkazní prostředky však musí v listinné podobě k žalobě doložit.

I zde, stejně jako u bodu d), zasahuje zásada koncentrace řízení, která byla zavedena zákonem č. 30/2000 Sb. a doplněna tzv. souhrnnou novelou občanského soudního řádu (zákonem č. 7/2009 Sb.) zavedením přípravného jednání. Cílem zavedení této zásady bylo zrychlení a zefektivnění řízení a to „prostřednictvím zvýšení procesní odpovědnosti účastníků řízení za jeho průběh a výsledek. Prohloubení procesní odpovědnosti účastníků spočívá zejména v posílení zásady koncentrace řízení a v negativních následcích procesní pasivity účastníků řízení.“⁸⁴ Toto donucení je podpořeno sankcí v případě nesplnění, soud k pozdějším tvrzením a návrhům nepřihlíží. Rozhodující skutečnosti a důkazy musí být zásadně uvedeny v řízení před soudem prvního stupně. Předseda senátu má poučovací povinnost vůči účastníkům o tom, že všechny rozhodné skutečnosti musí uvést a všechny důkazy navrhnout dříve, než ve věci vyhlásí rozhodnutí. §118b Občanského soudního řádu se zavádí koncentrace řízení pro všechna řízení kromě v něm vyjmenovaných výjimek a také stanovuje, že pokud ve věci neproběhlo přípravné jednání⁸⁵ mohou účastníci uvádět skutečnosti a označit důkazy jen do skončení prvního jednání. Tato koncentrace se týká řízení ve věcech ochrany osobnosti, proti uveřejňování informací, incidenčních sporů vyvolaných insolvenčním řízením, o ochraně hospodářské soutěže a práv z nekalé soutěže. Vedle zákonné koncentrace se objevuje tzv. koncentrace soudcovská, ke které dochází v případě, že se vyskytnou např. průtahy řízení způsobené nečinností účastníka. Soud usnesením určí lhůtu k uvedení důkazů a tvrzení s tím, že k později uvedenému se nebude přihlížet;

d) žalobní petit:

Neboli žalobní návrh musí být jasně formulován, aby z něj bylo patrné, čeho se žalobce domáhá. Petit proto musí být přesný, úplný, určitý, jednoznačný a srozumitelný. Přesnost, úplnost, určitost, jednoznačnost a

⁸³ Dle § 121 zákona č. 99/1963 Sb. Občanského soudního řádu není třeba dokazovat skutečnosti obecně známé nebo známé soudu z jeho činnosti, jakož i právní předpisy uveřejněné nebo oznámené ve Sbírce zákonů České republiky.

⁸⁴ Str. 9 – Hamuláková K., Zásada koncentrace řízení a její uplatňování v civilním soudním řízení. Praha: Leges 2010.

⁸⁵ Dle § 114c zákona č. 99/1963 Sb. Občanského soudního řádu.

srozumitelnost je také důležitá hlavně z toho důvodu, že rozhodnutí odkazuje na možný výkon exekuce (materiální vykonatelnost) např. u žalob na vydání věci, kde je kladen vysoký nárok na vymezení věci, která musí být nezaměnitelně označena a určena. Žalobce jím vyjadřuje svůj požadavek vůči žalovanému tak, aby v něm byl jednoznačně a určitě ohraničen předmět řízení, za jehož rámec soud zásadně nesmí vykročit. Soud smí překročit návrhy účastníků jen pokud lze řízení zahájit i bez návrhu nebo pokud ze zákona vyplývá určitý způsob vypořádání právního vztahu. Jedná se o návrh formulace budoucího autoritativního výroku soudu a musí proto navazovat a vyplývat ze skutkových tvrzení žaloby. V civilním řízení se uplatňují dva druhy žalobního petitu a to jednoduchý, který v sobě zahrnuje pouze jeden uplatňovaný nárok, vyplývající z jednoho skutkového stavu a složený, v němž je zahrnuto více uplatňovaných nároků, o kterých soud rozhoduje jednotlivě, avšak jediným rozsudkem. Petit složený se dále dělí na eventuaální, alternativní a zvláštním druhem je tzv. alternativní zmocnění (*alternativa facultas*):

- eventuaální – jím žalobce žádá o přisouzení určitého plnění žalovanému (primární petit) např. vydání věci a teprve pro případ, že jeho přisouzení nebude možné, žádá o plnění náhradní (eventuaální petit) např. peněžité plnění;

- alternativní – je v něm vyjádřena možnost volby mezi dvěma plněními (uvedení věci do původního stavu nebo zaplacení určité peněžité částky). Právo volby je možné pouze tam, kde hmotné právo stanoví, že lze nárok splnit několika způsoby.

- alternativní zmocnění – žalobce v petitu vyjadřuje svolení, že místo požadovaného plnění náležejícího mu podle právního předpisu nebo smlouvy je ochoten přijmout plnění jiné. „Uzná-li soud nárok žalobcův po právu, vyhoví nejen primárnímu petitu, ale i petitu s náhradním plněním (přiměřenost tohoto náhradního plnění nepřezkoumává).“⁸⁶

g) datum sepsání žaloby:

Procesní účinky žaloby jsou spojeny s okamžikem podáním u soudu, nikoliv s jejím sepsáním;

⁸⁶ Str. 170 - Kindl M., Šíma A., David O., Občanské právo procesní, Plzeň: Aleš Čeněk 2005.

h) podpis žalobce:

Může být nahrazen podpisem jeho zmocněnce (otiskem podpisového razítka advokáta, uloženého u soudu k němuž podání směřuje) s připojenou plnou mocí.

3. 2 Podání žaloby

Podáním se rozumí dispoziční procesní úkon (návrh) účastníka, jež je adresovaný soudu. Pokud by tak nebylo učiněno a byl by doručen pouze druhému účastníkovi, byl by neúčinný. Forma a obsah těchto úkonů je stanovena občanským soudním řádem v §42, jejichž výčet je taxativní a podání, které je učiněno jinou formou není účinné a soud se jím tedy nebude zabývat. Formy podání jsou:

-písemné podání v listinné podobě je nejčastější formou podání žaloby. Účinky žaloby zde vznikají, již při jejím odevzdání nebo doručení na soud. Musí být podány v potřebném počtu stejnopisů, které se doručují na soud a to v takovém počtu, aby jeden zůstal soudu a po jednom dostal každý z účastníků. Novelou v r. 2008 učiněnou zákonem č. 123/2008 Sb. došlo ke změně občanského soudního řádu, která k písemné formě podání zřídila ještě jednu formu a to elektronickou, v níž se podání uskutečňuje prostřednictvím veřejné datové sítě. U níž jsou účinky žaloby spojovány, již s jejím odesláním z datové schránky;

-telegrafické, telefaxové a elektronické vyžadují doplnění nebo dodatečné předložení originálu. Telegraficky podána žaloba, musí být do tří dnů doplněna písemně s podpisem žalobce a má obsahovat projev souhlasu s obsahem telegrafického podání. U podání učiněného telefaxem a elektronicky, je potřeba ve stejné lhůtě jako u telegrafického podání, čili do tří dnů, doložit jej a to předložením jeho originálu soudu. U elektronického podání, v případě, že je opatřen zaručeným elektronickým podpisem, není potřeba doložení originálu. Účinky žaloby nastávají již prvním doručením na soud, nikoliv jejich doplněním;

-ústní je podání činěné do protokolu. Je možno ho učinit u kteréhokoliv okresního soudu, jež návrh neprodleně postupuje soudu pravomocného ve věci. Takto sepsaný návrh musí navrhovatel podepsat. Jsou určeny dle zákona návrhy, které je možno učinit ústně, a to návrhy na zahájení řízení o povolení uzavřít manželství, o určení a popření rodičovství, o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, o osvojení a řízení, které lze zahájit i bez návrhu, a návrhy na výkon rozhodnutí v těchto řízeních vydaných.

3. 3 Druhy žalob

Žaloba, i když je jednotný procesní institut, používá se pro uplatnění mnoha druhů soukromých i veřejných porušených či ohrožených práv. Z tohoto důvodu připouští vnitřní klasifikace dle různých kritérií. Hlavním kritériem pro třídění žalob je obsah petitu žaloby, podle kterého se dělí žaloby v §80 občanského soudního řádu. Jejich výčet je zde pouze demonstrativní, protože třídění dle petitu žaloby neobsáhne celé možné spektrum žalob, které mohou vyvstat při narušení právních zájmů subjektu soukromého práva. Dalšími kritérii jsou:

-účinky, jichž má být rozsudkem docíleno, tedy právní záměr, jež sleduje žalobce. Dle tohoto dělení jsou žaloby na vydání konstitutivního a deklaratorního rozsudku. Soud pak u žalob s deklaratorním účinkem pouze zjišťuje existenci či neexistenci oprávněného zájmu. U žalob s konstitutivním účinkem zakládá, mění nebo ruší právní poměr mezi účastníky nebo upravuje nově jejich vzájemná práva a povinnosti. Žaloby s konstitutivním účinkem, jinak také označované jako právo tvorné, se opírají o výslovné zmocnění zákona, což je jejich charakteristickým znakem a rozsudky vydané na jejich základě působí *ex nunc* „od nyní“, nestanoví-li výslovně zákon, jako např. u prohlášení manželství za neplatné rozsudkem, působnost *ex tunc* „od tehdy“.

-samotné označení právního důvodu žaloby, které dělí žaloby na věcné – právní, obligačně-právní a na žaloby smíšené.

- a také se používají kritéria, které dělí žaloby z pohledu zda je podkladem pro podání žaloby hmotněprávní skutečnost nebo procesní a také zda žalobce pro rozhodnutí svými skutkovými tvrzeními naplňuje či nenaplňuje břemeno tvrdit podstatná fakta.

Významnou roli při určování žalob hraje také historický vývoj žaloby a žalobního práva. Pokud se jedná o materiálněprávní pojetí žaloby, kde se uplatňovalo třídění dle hmotněprávního důvodu, nelze použít jiné třídění než pouze dle tohoto hmotněprávního důvodu. Protože je však žaloba v dnešním pojetí zcela nehmotněprávního charakteru, nemá tato teorie podstatnějšího významu, i když některá označování žalob se tradicí, vžitím a ustálením udržely dodnes. Svůj počátek má toto pojetí již v římském právu, kde se dělily žaloby dle jednotlivých hmotných práv, dodnes se tak setkáváme s označením např. vlastnické žaloby.

Pojetí žalob, která nemají svůj právní důvod v právu hmotném, ale v právu procesním je typ žalob, které jsou nejmladšími a vymykají se třídění dle výše zmíněných kritérií. Jsou to žaloby procesní, v nichž se žalobce domáhá rozřešení záležitosti, jež je podstatná pro postup soudu v jiném řízení. Nejde zde tedy o domožení se nápravy práva porušeného či ohroženého. Jede zejména o žalobu na neplatnost smíru, žalobu o vyloučení z výkonu rozhodnutí a jiné.

Moderní procesní právo používá třídění dle žalobního petitu, které také jako jediné třídění má podklad v zákonné úpravě. V ustanovení §80 zákona č. 99/1963 ve znění pozdějších předpisů (občanský soudní řád) je stanoveno, že „Žalobou (návrhem na zahájení řízení) lze uplatnit, aby bylo rozhodnuto zejména:

a) o osobním stavu (o rozvodu, o neplatnosti manželství, o určení, zda tu manželství je či není o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství, o určení otcovství, o osvojení, o způsobilosti k právním úkonům, o prohlášení za mrtvého);

b) o splnění povinnosti, která vyplývá ze zákona, z právního vztahu nebo z porušení práva;

c) o určení, zda tu právní vztah nebo právo je či není, je-li na tom naléhavý právní zájem.“⁸⁷

⁸⁷ Citace §80 zákona č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád.

Podle tohoto zákonného ustanovení pak rozeznáváme žaloby statusové, žaloby na plnění a žaloby určovací.

3. 3. 1 Žaloby statusové

Statusovou žalobou se lze domáhat rozhodnutí o osobním stavu, tedy o autoritativní úpravu osobního stavu fyzické osoby. Rozhodnutí má buď konstitutivní nebo deklaratorní povahu s účinky *ex nunc* a je závazné nejen pro účastníky a státní orgány, ale také pro třetí osoby stojící mimo řízení. Žalobou se zahajuje řízení o rozvodu manželství, o neplatnosti manželství, o určení, zda tu manželství je či není, o určení či popření otcovství, o osvojení, o způsobilosti k právním úkonům a o prohlášení za mrtvého. I zde je výčet podle §80 písm. a) pouze demonstrativní⁸⁸. Je pro ně užíván pojem žaloba, pokud jsou uplatňovány v řízení sporném a pokud jsou uplatňovány v řízení nesporném pojmu návrh na zahájení řízení. Odlišují se od ostatních dvou žalob, tím že jako žaloby na plnění nesměřují k získání exekučního titulu a jako žaloby určovací nevyjasňují nejisté právní poměry.

3. 3. 2 Žaloby na plnění

Základem pro uplatnění žaloby na plnění je povinnost žalovaného, kterou měl plnit již dříve sám a nesplnil, vyplývající ze zákona, z právního vztahu nebo z porušení práva. Povinnost může spočívat:

- ve vydání určité věci (žaloba vindikační), dodání nebo zaplacení určité částky;
- ve vykonání určité práce nebo úkonu, učinění určitého projevu vůle, uznání něčeho;
- ve zdržení se určitého chování žalovaného – žaloba negatorní;
- ve strpění určitého chování žalobce žalovaným.

Žaloba tak směřuje k odsouzení žalovaného k určitému plnění, rozsudek se pak stává zároveň exekučním titulem⁸⁹ pro případ nesplnění. Uložená povinnost spočívá buď v zaplacení peněžité částky nebo jiné

⁸⁸ Patří sem i některé další návrhy např. na zbavení či omezení rodičovské zodpovědnosti.

⁸⁹ Exekuční titul - uložení povinnosti žalovanému soudem něco strpět - *patis*, něčeho se zdržet - *omittere*, něco konat - *facere*, něco dát – *dare*.

povinnosti, která musí být stanovena v petitu žaloby jako druh výkonu rozhodnutí (exekuce) podle §258 odst.2 občanského soudního řádu. Jedná se o vyklizení, odebrání věci, o rozdělení společné věci a o provedení prací a výkonů. Tato forma nepřichází v úvahu, když je navrženo rozhodnutí, které se nevykonává. Rozhodnutí má deklaratorní povahu a reparuje, tedy obnovuje žalobcovo porušené právo. V takovémto sporném řízení, kde je formulována povinnost plněním je spor zásadně zahajován návrhem a není připuštěno zahájení iniciativou soudu.

Jsou nejčastěji užívanými a nejtýpichtějšími žalobami civilního práva procesního.

3. 3. 3 Žaloby určovací

Žaloba určovací směřuje k vydání rozhodnutí konstatujícího, že zde nějaký právní vztah či subjektivní právo existuje či neexistuje. Musí to být právní vztah nebo právo, jež patří do pravomoci civilního soudnictví, podle toho zda jde o právo či právní vztah také žaloby dělíme. Dalším rozlišením je na žalobu v pozitivní podobě, že právní vztah či právo existuje, nebo v negativní podobě jako určení, že neexistuje. Žalobou určovací je např. žaloba na určení vlastnického práva movité či nemovité věci či žaloba na určení neplatnosti smlouvy. Má určitý preventivní charakter z hlediska toho, že pokud soud určí právní poměr mezi účastníky, nepotřebuje již žalobce použít žalobu na plnění, protože se po takto vymezeném, platném a existujícím právním vztahu předpokládá již dobrovolné plnění protistranou. Díky ní tedy dochází k předcházení budoucího porušení práva. Rozhodnutí má deklaratorní povahu a nemusí vždy být pouze o úpravou právního vztahu či práva mezi žalobcem a žalovaným, ale také může působit vůči třetím osobám a to v případě, že takováto úprava ovlivní postavení žalobce vůči žalovanému. Důležitou složkou pro úspěch ve sporu je naléhavý právní zájem na požadovaném určení, tzn. „že se to, k čemu právní zájem směřuje, promítne v právním postavení nositele tohoto zájmu“⁹⁰. Žalobce musí tvrdit skutečnosti a doložit důkazy⁹¹ o těch skutečnostech, z nichž soud může usoudit existenci naléhavého právního zájmu. Pokud nemá žalobce

⁹⁰ Str. 209 – Winterová A., Civilní právo procesní, Praha: Linde 2011.

⁹¹ Je potřeba je tvrdit ve smyslu § 101 odst. 1 písm. a) a pokud ne, má soud poučovací povinnost.

dostatečný naléhavý právní zájem na určení směřuje to k zamítnutí žaloby, nikoliv k zastavení řízení. Tento naléhavý právní zájem je tedy na straně žalobce a vzniká mu tehdy, když je existence právního vztahu na němž má právní zájem neurčitá a nejasná a může mu vzniknout určitá újma (R 17/1972 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek). Neurčitost a nejasnost nesmí být pouze nejistotou subjektivní např. pouhou neznalostí práva, ale musí mít určitou intenzitu. Naléhavého právního zájmu se týká rozhodnutí Nejvyššího soudu NS 20 Cdo 450/2000, které se týká naléhavého právního zájmu na určení neplatnosti smlouvy, povinnosti tvrzení. Řeší odvolání u Krajského soudu, který nesprávně právně posoudil věc neplatnosti dohody o převodu členských práv a povinností, tím, že žalobu zamítl. Odvolací soud, ve svém odůvodnění rozsudku vadně aplikoval zásady použití žaloby na plnění a na určení, které již „na základě zjištění, že (žalovanými) bylo zahájeno řízení o plnění, eliminoval - bez dalšího - možnost uspět s žalobou o určení. Z předchozího se především podává, že sama možnost žaloby o plnění (§ 80 písm. b/ o.s.ř.) splnění podmínky naléhavého právního zájmu na určení práva nebo právního vztahu (§ 80 písm. c) o.s.ř.) nevylučuje. Významnější je, že nejde o jakoukoli žalobu o plnění (jež je jinak způsobilá žalobě o určení konkurovat, resp. mít před ní přednost), ale o žalobu coby instrumentu ochrany práva žalobcova (nikoli žalovaného); při úvaze o podmínkách podle § 80 písm. c/ o.s.ř., jde - logicky - o hodnocení jeho právních poměrů, neboť právě ve vztahu k nim se klade otázka, zda je místo (již) pro preventivní ochranu anebo (až) pro ochranu reparační (§ 80 písm. b/ o.s.ř.). Odvolací soud tedy pochybil, jestliže žalobu o určení nekonfrontoval s žalobou o plnění, již by mohli uplatnit žalobci, nýbrž ji poměřoval - oproti tomu - výlučně žalobou o plnění žalovaných“⁹².

Rozdílnost žaloby určovací od žaloby na plnění je tedy hlavně v naléhavém právním zájmu, také v tom, že určovací žalobou se nepožaduje plnění, ale autoritativní určení zda tu právní vztah nebo právo je či není. A dále, že u žaloby na plnění je rozsudek exekučním titulem, u žaloby na určení nikoliv. Vyvinul se mezi nimi určitý vztah, vztah prejudiciální. Který se vyznačuje určitou nadřazeností žaloby na plnění nad žalobou určovací z důvodu toho, že v případě současného podání návrhu na shodnou úpravu

⁹²Citace z rozhodnutí Nejvyššího soudu NS 20 Cdo 450/2000.

existence právního poměru se vzájemně vyloučí, ale ve prospěch žaloby na plnění. A v případě, že návrh o tomto určení stejného právního poměru je podán dříve určovací žalobou, vyřeší tuto otázku do budoucna pro žalobu na plnění. Nevzniká překážka *litispendence*⁹³ při podání určovací žaloby pro žaloby na plnění podané ze stejného právního poměru a ani v případě pravomocného rozhodnutí určovací žaloby nevzniká pro žalobu na plnění překážka *rei iudicate*⁹⁴.

Žaloby určovací nejsou příliš často využívány, ale jsou významné hlavně z hlediska preventivního řešení ochrany práv, tím že vnáší právní jistotu a smírné řešení do konfliktních situací.

3. 3. 4. Žaloba excindační

Žaloba excindační, jinak také nazývaná jako vylučovací je žaloba uplatňující se dle §256 Občanského soudního řádu při výkonu rozhodnutí soudního či exekučního a to z důvodu vyloučení věci či věci z výkonu tohoto rozhodnutí jež nenáleží do majetku osoby, proti níž rozhodnutí směřuje. Dle tohoto paragrafu je žalobou podle části třetí Občanského soudního řádu a tak musí splňovat veškeré stanovené náležitosti. Náležitostmi se zabýval Nejvyšší soud ČR ve svém rozhodnutí sp. zn. 20 Cdo 1574/2005. „Je svojí povahou žalobou na určení, naléhavý právní zájem se však u ní netvrdí a tedy ani neprokazuje. Předmětem žaloby je vyloučení věci, podniku, práva nebo jiné majetkové hodnoty z již nařízené exekuce.“⁹⁵ Lze ji uplatnit do doby než dojde k dražbě nebo zpeněžení postižené věci ve výkonu rozhodnutí, jelikož příklepem věci v dražbě či jejím zpeněžením dochází k přechodu vlastnického práva na nabývajícího.

Vylučovací žaloba je namířena proti oprávněnému, žalobcem se stává v tomto případě třetí osoba, které svědčí právo k věci vylučující výkon rozhodnutí nebo exekuci, je tedy aktivně legitimována. Žalobní návrh pak směřuje k vyloučení věci, na kterou si nárokuje právo, z výkonu rozhodnutí nebo exekuce. Dalšími věcmi, které jsou vyloučeny z výkonu rozhodnutí

⁹³ Překážka zahájeného řízení – dle §83 občanského soudního řádu řízení nemůže být zahájeno pokud, o téže věci probíhá již jiné řízení.

⁹⁴ Překážka věci rozsouzené – jde o uplatnění zásady „*ne bis in idem*“ (ne dvakrát v téže věci), pokud je předmětem řízení věc, o které již bylo meritorně rozhodnuto, nelze o ni znovu rozhodnout.

⁹⁵ Str. 65 – Schelleová I., Exekuce, Ostrava: KEY Publishingn 2008.

jsou stanoveny v § 321⁹⁶ a dále i věci týkající se povinného. Jsou to věci, které povinný nezbytně potřebuje k uspokojování hmotných potřeb svých a své rodiny nebo k plnění pracovních úkolů nebo výkonu podnikatelské činnosti. Věci, jejichž prodej by byl v rozporu s morálními pravidly. Zde se jedná zejména o oděvy, u kterých je však „obtížné najít hranici mezi tím, co je pro určitou osobu „běžné“ a co již není „běžné““⁹⁷. Proto se zde uplatňuje kritérium nezbytnosti tzn. výběr věcí s ohledem na osobní potřeby exekucí postižené osoby. Dalšími věcmi jsou obvyklé vybavení domácnosti, snubní prsten, zdravotnické potřeby a pomůcky a hotové peníze, které se vypočítají jako dvojnásobek životního minima, jež je stanoveno zvláštním právním předpisem⁹⁸. Věci tvořící obvyklé vybavení domácnosti jsou typicky postel, stůl, židle, sporák i lednička a pračka, ale ostatní elektronické přístroje již nikoli. Stejně tak, osobní automobil by neměl být zabaven, jestliže jej povinný potřebuje k výkonu své činnosti (např. provozuje v něm taxi službu apod.). K obvyklému vybavení domácnosti se vyjádřil Nejvyšší soud ČR v rozhodnutí sp. zn. 20 Cdo 2133/2001 v němž žalobkyně „odvolacímu soudu oponuje tím, že věci, ohledně nichž navrhla zastavení exekuce, skutečně nezbytně potřebuje k uspokojování potřeb svých a své rodiny; televizor - argumentuje povinná - jako její jediný prostředek bezdrátové komunikace s vnějším světem, je nutný proto, že jeho prostřednictvím jsou podávána závažná sdělení týkající se bezpečnosti a života, ostatní věci pak užívá každodenně ke svému životu a životu své rodiny (na sedací soupravě spí, v prádelníku má uloženo prádlo atd.). Z uvedených důvodů požaduje, aby dovolací soud napadené rozhodnutí zrušil a věc vrátil odvolacímu soudu k dalšímu řízení.“ Nejvyšší soud však dovolání shledal neopodstatněným a zamítl ho. K projednání dané žaloby je určen výlučně místně příslušný soud podle § 88 písm. n)⁹⁹. Nejedná se však o žalobu určující vlastnické právo. Vlastnictví nebo jiné právo tvrzené žalobcem je projednáváno jako otázka prejudiciální¹⁰⁰.

⁹⁶ Občanského soudního řádu (zákon č. 99/1963 Sb.) ve znění pozdějších předpisů.

⁹⁷ Str. 318 – Tripes A., Exekuce v soudní praxi, 2. vydání, Praha: C. H. Beck 2001.

⁹⁸ Zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu ve znění pozdějších předpisů.

⁹⁹ Občanského soudního řádu (zákon č. 99/1963 Sb.) ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁰ Prejudiciální otázka – otázka, která není předmětem řízení, ale na jejím vyřešení závisí rozhodnutí, které má soud učinit. Otázku si může soud sám posoudit bez ohledu na pravomoc a příslušnost. Pokud však již bylo o této otázce vydáno rozhodnutí, je pro soud závazné. Prejudiciálně nelze posoudit otázky osobního stavu, zda byl spáchán

Po dobu projednávání žaloby, je možno výkon rozhodnutí odložit podle § 266 odst. 2 Občanského soudního řádu. V době řízení o žalobě, nelze v exekuci prodat věci obsažené v žalobě (§ 68 odst. 4 Exekučního řádu). Jestliže se v řízení prokáže žalobcovo právo k věci či věcem a řízení o vylučovací žalobě je úspěšné, znamená to v probíhajícím výkonu rozhodnutí či exekuci, že soud, jenž výkon rozhodnutí nebo exekuci nařídil, zastaví výkon rozhodnutí nebo exekuci a to u věci či věcí, které byly takto z výkonu rozhodnutí nebo exekuce vyňaty (viz §268 odst. 1 písm. f), a to buď zcela (jestliže byla sepsána jen jediná věc a ta byla rozhodnutím soudu vyloučena) nebo zčásti (pokud byla z výkonu rozhodnutí či exekuce vyjmuta jen jedna s několika sepsaných věcí).

Zvláštním případem vylučovací žaloby je žaloba, kterou může podat manžel povinného (§ 267 odst. 2.). Tímto podáním vylučovací žaloby je mu umožněno bránit se proti důsledkům zákonné konstrukce, jež se uplatňuje při výkonu rozhodnutí nebo exekuci ohledně majetku ve společném jmění manželů (§ 262a OSŘ a § 42 EŘ). Může totiž nastat situace, ve které lze vést výkon rozhodnutí respektive exekuci i na majetek, jenž patří do společného jmění obou manželů, i když se jedná o pohledávku, která náleží pouze jednomu z manželů, přičemž je za společný majetek obou manželů považován i ten majetek, který jím podle hmotného práva není. V důsledku zákonné domněnky se při výkonu rozhodnutí a exekuce nepřihlíží k eventuálním smlouvám, jimiž si manželé rozsah svého majetku ve společném jmění zúžili, popřípadě vyhradili jeho vznik až do dne zániku manželství. Touto otázkou se zabýval ve svém rozsudku Nejvyšší soud sp. zn. 20 Cdo 1389/2003 a usnesení sp. zn. 20 Cdo 1054/2002¹⁰¹. Manžel povinného má možnost domáhat se žalobou podle § 267 odst. 2 vyjmutí věci či věcí z výkonu rozhodnutí nebo z exekuce. Jestliže žalobce bude moci prokázat, že se na danou věc či věci vztahuje eventuální smlouva o zúžení společného jmění manželů nebo o vyhrazení vzniku společného jmění manželů a proto nepatří do společného jmění manželů, bude žaloba úspěšná a povede k vyjmutí věci či věcí sepsaných v žalobě. Žalobce však

trestný čin nebo správní delikt nebo otázky, o nichž soud rozhoduje s konstitutivním účinkem.

¹⁰¹ Str. 144 - David L., Ištváněk F., Javůrková N., Kasíková M., Lavický P. a kol., Občanský soudní řád. Komentář II. díl, Praha: Wolters Kluwer ČR 2009.

musí unést důkazní břemeno a dokázat své tvrzení, že oprávněnému byl obsah dané smlouvy plně znám, a to v době vzniku vymáhané pohledávky.

3. 4 Vady žaloby

Sporné řízení se zahajuje žalobou a to v dnu jejího doručení na soud, ústním podáním nebo u zbylých již výše zmiňovaných druhů podání, v den dojití telegramu, faxu, elektronické pošty, s včasným doplněním. Podatelna odevzdá žalobu příslušnému soudci podle rozvrhu práce. Než přistoupí soudce k věci samé, zjišťuje její nedostatky z úřední povinnosti. Zda obsahuje veškeré náležitosti, zda je dostatečně srozumitelná či určitá. Pokud soudce zjistí, že je žaloba vadná nebo neúplná, musí dojít k výzvě žalobce k opravě či doplnění. Výzva má formu usnesení, vydává ho předseda senátu a musí jím být jasně řečeno, v čem je spatřována ona vadnost žaloby nebo proč je nesrozumitelná či neurčitá, může jít např. o chybějící označení žalovaného; o chybějící údaj o tom, čeho se domáhá; o osobě žalovaného uvedl takové údaje, na základě kterých nelze jednoznačně dovodit, kdo má být účastníkem řízení; u označení žalovaného je třeba doplnit údaje o uvedení místa jeho bydliště nebo pobytu; název právnické osoby je třeba doplnit o označení její právní formy; žalobní návrh úplně chybí nebo je ho třeba formulovat tak, aby vymezení práv a jim odpovídajících povinností v něm obsažené bylo přesné a jednoznačné; o tom, že chybí vlastnoruční podpis nebo o tom, že razítko advokáta bylo použito neoprávněně. Poučit jej, jak má doplnění nebo opravu žaloby provést. K nekonkrétní nebo zavádějící výzvě soudce k odstranění vady žaloby se vyjadřuje náleží Ústavního soudu ze dne 1. 11. 2000, sp. zn. II. ÚS 100/2000 (Sb. ÚS 20/02, s. 127) a to takto „jestliže soud poučí účastníka nepřiliš jasným, a proto zavádějícím způsobem, účastník se tímto poučením řídí a soudy jeho žalobu z tohoto důvodu zamítnou, došlo ke zmaření možnosti meritorního projednání, což v konečných důsledcích vede k porušení čl. 36 odst. 1 Listiny. Platí však, že soud při naplňování své výzvové poučovací povinnosti nesmí porušit zásadu nestrannosti, například

tím, že by účastníka přímo poučoval o hmotném právu (např. o tom, kdo je ve sporu pasivně legitimován)¹⁰². Při vydání usnesení je stanovena lhůta, jde o lhůtu soudcovskou, kterou soudu může za určitých okolností prodloužit. Je zachována v případě, že posledního dne lhůty byl učiněn úkon u soudu nebo podání odstraňující vady bylo odevzdáno orgánu, který má povinnost jej doručit. Dle § 43 odst. 2 občanského soudního řádu musí účastníka poučit také o tom, že žaloba, bude odmítnuta, jestliže nebude včas opravena nebo doplněna.

4. Dispozice žalobce s žalobou

Žalobce prostřednictvím dispoziční zásady, která je založena na ideji právního zájmu¹⁰³ a jež je uplatňována ve sporném řízení, může činit určité dispoziční úkony, kterými nakládá řízením nebo jeho předmětem.

¹⁰² Str. 170 – Svoboda K., Přehled judikatury. Žaloba, její náležitosti a vady, Praha: Wolters Kluwer ČR 2011.

¹⁰³ Idea právního zájmu - iniciativu má ten, kdo uplatňuje či brání svůj právní zájem.

Dispozičními úkony jimiž žalobce nakládá řízením je již výše zmiňovaná žaloba, jejímž prostřednictvím se zahajuje řízení a zpětvzetí žaloby, pak dispozičním úkonem jímž žalobce nakládá předmětem řízení je změna žaloby. Protože procesní zásada vkládá procesní iniciativu nejen do rukou žalobce, ale i ostatním účastníkům, je třeba uvést i ostatní dispoziční úkony jež mohou činit. Vzájemnou žalobou nebo námitkou započtení (obranou) jež podává žalovaný se rozšiřuje předmět řízení, uznáním nároku se podstatně zkracuje řízení a dispoziční úkon, který je uplatňován oběma účastníky se nazývá Soudní smír.

4. 1 Zpětvzetí žaloby

Zpětvzetí žaloby je vyjádřením vůle žalobce dále o meritorní rozhodnutí neusilovat a o tom aby soud ve věci dále nejednal. Zpětvzetí je možné zcela pokud rozsudek nenabyl právní moci, i jen zčásti např. omezením žaloby jen na náklady řízení. Může být učiněno již před zahájením řízení, kdy je zpětvzetí účinné bez dalšího i u žaloby o rozvod manželství, neplatnost manželství (partnerství) nebo určení, zda tu manželství je či není. Také může být učiněno kdykoli za řízení až do právní moci rozhodnutí i ve druhém stupni řízení, ale pokud s tím nesouhlasí žalovaná strana nebo prokázala-li vážné důvody uplatňovaného nesouhlasu soud rozhodne, že zpětvzetí není účinné a řízení není zastaveno. „Zákon ponechává posouzení toho, co jsou „vážné důvody“ ve smyslu § 222a odst. 2 OSŘ, úvaze soudu rozhodujícího v odvolacím řízení; dovolací soud může jeho úvahu zpochybnit jen v případě, je-li zjevně nepřiměřená.“¹⁰⁴ Pokud však ano je následkem zastavení řízení, které však nezakládá překážku *rei iudicate* a žalobce může podat žalobu znovu. Proti usnesení o zastavení řízení je vždy možné odvolán

4. 2 Změna žaloby

¹⁰⁴ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 646/2005.

Změnou žaloby je takový dispoziční úkon, kterým žalobce mění a upravuje během řízení předmět řízení. Tato možnost je dávana žalobci hlavně z důvodu složitosti právních vztahů. Změnou žaloby lze měnit petit žaloby v němž buď žalobce požaduje více, pak se jedná o kvantitativní změnu nebo požaduje něco jiného, poté dochází ke kvantitativní změně. Výjimečně se může jednat o změnu tvrzeného skutkového stavu beze změny petitu. Lze ji provést jen v řízení v prvním stupni ústně do protokolu. Se změnou žaloby jsou spojeny její hmotněprávní účinky, které nastávají okamžitě. V případě, že protistrana nebyla přítomna je nutné změnu doručit do vlastních rukou, pak jsou účinky spojené s doručením. Změna žaloby vyžaduje souhlas soudu, rozhodující aspektem pro schválení je hospodárnost řízení. O změně rozhoduje soud usnesením bez možnosti odvolání. Soud změnu nepřipustí a bude pokračovat v řízení o původní žalobě, pokud výsledky dosavadního řízení nemohou být podkladem pro řízení o změněném návrhu.

4. 3 Dispozice ostatních účastníků

Vzájemná žaloba je vymezena v §97 občanského soudního řádu a užívá se pro potřeby žalovaného, aby v případě, že má proti žalobci své vlastní nároky tj. porušená či ohrožená práva, aby je uplatnil v rámci téhož řízení. Musí však splňovat veškeré náležitosti které, jsou stanoveny pro jakoukoliv jinou žalobu, tedy náležitosti dané zákonem. Takto se tedy jeví tato žaloby ve dvojím procesním smyslu jako prostředek obranný a zároveň útočný. Je ji možno použít kdykoliv v 1. stupni řízení. Nemá povahu kompenzační námitky, protože v případě, že došlo k zastavení řízení o původní žalobě, pokračuje dál řízení o žalobě vzájemné. Vzájemnou žalobu lze podat jen, když pohledávka žalovaného převyšuje pohledávku žalobcovu. Pokud je stejná nebo nižší, půjde jen o obranu proti žalobě v rámci původního řízení, nebude samostatným předmětem řízení a sdílí osud žaloby.

Námitka započtení tzv. kompenzační námitka je obranným prostředkem žalovaného proti žalobcově nároku. Žalovaný uplatňuje vůči

žalobci pohledávku, která obsahuje stejné plnění a nepřevyšuje žalobcův nárok. Soud o této námitce rozhoduje pouze v odůvodnění rozsudku a pokud žalobce vezme žalobu zpět, zaniká i námitka započtení, tedy na rozdíl od vzájemné žaloby zde řízení končí. Žalovaný může užívat i jiných námitek, které však již nejsou zakotveny zákonem, jsou vedeny proti tvrzeným skutečnostem např. jejich negací; doznáním tvrzených skutečností, které podle žalobce vůbec neodůvodňují žalobcův nárok; doplněním o další skutečnosti jež žalobce neuvedl, které popírají žalobcův nárok, způsobují jeho nevymahatelnost nebo vedou k úplnému zániku nároku. Námitkou je tedy popírání podstaty a oprávněnosti žalobcova nároku. Starší literatura rozlišovala mezi obranou žalovaného, která směřovala k zastavení řízení bez meritorního rozhodnutí pro nesplnění procesní podmínky a námitkou žalovaného ve věci samé směřující k zamítnutí žaloby. V současné době se již prakticky nerozlišují.

Uznání nároku žalovaným je procesním úkonem vedoucí k vydání zvláštního rozsudku pro uznání, který se neopírá o zjištěný skutkový stav, ale o uznávací projev žalovaného. Může být učiněn kdykoli za řízení v prvním stupni ústně do protokolu a jen v řízení v němž lze uzavřít soudní smír. Žalovaný má možnost uznat dluh celý nebo jen jeho část, v případě uznání jen části dluhu, musí žalobce s tímto uznáním souhlasit a to tak, že před rozhodnutím soudu musí podat návrh na vydání rozsudku pro uznání. Proti rozsudku pro uznání není možné odvolání až na výjimky stanovené zákonem, ale zakládá možnost výkonu rozhodnutí. V řízení o určení otcovství dochází ex lege k určení otcovství, pokud k němu došlo souhlasným prohlášením rodičů nebo pokud došlo k nezrušitelnému osvojení. A tak v případě podání žaloby na určení otcovství soud usnesením řízení zastaví pro bezpředmětnost.

Soudní smír je dohoda účastníků uzavřená, jak před zahájením řízení tzv. prétorický smír, tak i v průběhu řízení prvního i druhého stupně. Uzavřít smír lze o celém předmětu sporu či jen o jeho části. Dohoda má po schválení soudem účinky pravomocného a vykonatelného rozsudku a zakládá překážku *rei iudicatae*. Každému soudu lze navrhnout, aby provedl pokus o smír a došlo-li k jeho uzavření, aby rozhodl o jeho schválení. Smírčí řízení provádí v senátních věcech předseda senátu, jinak samosoudce

a to formou usnesení o schválení smíru. Podmínkou pro schválení je přípustnost podle povahy věci. Nelze ho provést ve věcech osobního stavu, ve věcech zahajovaných ex offio a tam, kde je nutné konstitutivní rozhodnutí soudu. Smír nesmí být také v rozporu s právními předpisy, jinak se usnesením smír zamítne. Proti rozhodnutí o smíru není přípustná stížnost. Je ale možné podat žalobu na obnovu řízení a žalobu na neplatnost smíru. Žalobou na obnovu řízení lze použít v případě pokud lze důvody obnovy vztáhnout na předpoklady, za nichž byl smír schvalován. Zvláštním prostředkem nápravy je žaloba na neplatnost smíru, která má tříletou lhůtu pro podání od právní moci usnesení, o této žalobě může soud rozhodnout rozsudkem o zrušení usnesení o schválení smíru.

Závěr

Ve sporných řízeních se žaloba a žalobní právo průběhem dějin vyvinuly v účinný nástroj sloužící fyzickým i právnickým osobám k ochraně jejich práv. Tento prostředek ve své podobě již před více jak 2000 tisíci lety využívali staří Římané, sami pak ucelili první pravidla žaloby a žalobního práva, která se užívají do dnes, byť s přihlédnutím k jejich

historickému vývoji. Tímto můžeme považovat římskou kulturu a její právo s dnešního hlediska za vysoce rozvinutou. Ačkoliv pojetí žaloby bylo jiné než v dnešní době, bylo to právě římské *actio*, od něhož se, zejména pak v 19. století, začaly postupem času rozvíjet teoretické názory na žalobu a žalobní právo a jejich koncepci. Postupným štěpením dvou právních odvětví, občanského práva hmotného a práva procesního, se žaloba vyvinula od své materiální povahy k institutu procesnímu, ochraňující porušená a ohrožená práva.

Žalobou je tedy myšlen technický termín, jímž je označen návrh k zahájení sporného řízení. Jde o významný dispoziční úkon, jehož prostřednictvím účastníci realizují své právo na soudní ochranu, tedy uplatňují ochranu svého tvrzeného porušeného nebo ohroženého subjektivního práva či oprávněného zájmu, např. v civilním procesu. Tento je samostatným právním zvláštním odvětvím, v němž soud vykonává civilní pravomoc. Definovat ho lze jako soubor procesněprávních vztahů vznikajících v důsledku postupu soudu a jiných subjektů v řízení při poskytování ochrany subjektivním právům, která jsou porušená nebo ohrožená a také oprávněným zájmům vyplývajícím ze soukromoprávních vztahů, včetně vztahů utvářejících se mezi nimi.

Přestože je právo na soudní ochranu zakotveno v ústavě a jako takové podává možnost fyzickým i právnickým osobám domáhat se svých ohrožených a porušených práv soudní cestou, bylo by ku prospěchu věci, kdyby se strany řízení své rozpory snažily řešit smírnou cestou a institut žaloby využívali až v nejzazším případě.

Resumé

This dissertation deals with the prosecution and the prosecution law in the public trial and the main possibilities of the protection broken and endangered rights by the courts.

The protection and the correction are possible through the use of the prosecution which contains the individuals claim for the rectification of those endangered and broken rights.

This piece of work is divided into four main chapters which gradually expand into more detail. The first chapter describes the historical view of law, the second chapter deals with the prosecution law, the third chapter deals with the trials, and last chapter addresses the disposition of the prosecutor with the prosecution.

The first chapter outlines the historical progress of the prosecution and the prosecution law which has its roots in the Roman law. Firstly we summarize the progress of the Roman legal system and then continuing to analyze individual changes. The attention is drawn to the two main factors the prosecution (action) and its parts and also on the process that has divided the Roman law into three main sections. The prosecution went through an ongoing process of development in each of the sections separately.

The second chapter describes in detail the progress of the legal system from the first conception at the beginnings of the 19th century, where the law was understood as typical material until present times. Today the legal law is defined as the protection. This is distinguished according to theories which in the historical process established and developed the legal system. It deals mainly with the kind of forms and changes it underwent through the time.

The third chapters discuss the institution of prosecution. It defines it according to the Czech legal regulations and it plays its part in certain types of the trials. This comes from the definition of the word meaning prosecution and through its points, kind of submissions and the document contains up to the defect it might have.

In the last part and the fourth chapter the work covers the tools that the plaintiff has available to his own disposal in the time of the trial and however also the tools that the defendant will use for own protection.

Seznam použité literatury

1. Odborná literatura

Adamová K. S., Riegrová B., Skřejpková P., Soukup L., Šouša J., Dějiny českého soudnictví do roku 1938, Praha: Lexis Nexis CZ 2005, 231 s., ISBN 90-86920-07-0.

Bartošek M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje, 2. vyd., Praha: Academia 1995, 280 s., ISBN 80-200-0545-5.

Bílý L. Jiří, Právní dějiny na území ČR, Praha: Linde 2003, 474 s., ISBN 80-7201-429-3.

David L., Ištváněk F., Javůrková N., Kasíková M., Lavický P. a kol., Občanský soudní řád. Komentář I. díl, Praha: Wolters Kluwer ČR 2009, 1108 s., ISBN 978-80-7357-460-4.

David L., Ištváněk F., Javůrková N., Kasíková M., Lavický P. a kol., Občanský soudní řád. Komentář II. díl, Praha: Wolters Kluwer ČR 2009, 948 s., ISBN 978-80-7357-460-4.

Hamuláková K., Zásady koncentrace řízení a její uplatnění v civilním soudním řízení, Praha: Leges 2010, 192 s., ISBN 978-80-87212-51-6.

Heyrovský L., Římský civilní proces, Bratislava: Univerzita Komenského 1925 (právnícká fakulta), 400 s., ISBN neuvedeno, vydáno v pozůstalosti.

Hora V., Československé civilní právo procesní, I.-III. díl, Praha: Wolters Kluwer 2010. 211, 422, 286 s., ISBN 978-80-7357-540-3.

Kincl J., Urfus V., Římské právo, Praha: Panorama 1990, 469 s., ISBN 80-7038-134-5.

Kincl J., Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk 2007, 326 s. ISBN 978-80-7380-054-3.

Kindl M., Šíma A., David O., Občanské právo procesní, Plzeň: Aleš Čeněk 2005, 415 s., ISBN 80-86898-47-4.

Kurka V., Přehled judikatury ve věcech výkonu rozhodnutí a exekuce, Praha: Wolters Kluwer ČR 2005, 316s., ISBN 80-7357-054-8.

Macur J., Právo procesní a právo hmotné, Brno: Masarykova univerzita 1993, 158 s., ISBN 80-210-0740-0.

Macur J., Problémy vzájemného vztahu práva procesního a hmotného, Brno: Masarykova univerzita 1993, 182 s., ISBN 80-210-0810-5.

Malý K. a kolektiv autorů, dějiny českého a československého práva do roku 1945, 3. přepracované vydání, Praha: Linde 2003, 673 s., ISBN 80-7201-433-1.

Rebro K. Latinské právnické výrazy a výroky. Římské právo od A do Z, přeložil Charous E., Praha: Ivo Železný 1999, 233 s., ISBN 80-240-1067-4.

Rebro K., Blaho P., Římské právo, tretie doplnené vydanie, Bratislava: Trnava 2003, 497 s. ISBN 80-89047-53-X.

Schelleová I., Český civilní proces, Praha: Linde 1997, 728 s., ISBN 80-7201-065-4.

Schelleová I. a kol., Exekuce, Ostrava: KEY Publishing 2008, 216 s., ISBN 978-80-87071-91-5.

Skřepejk M., Texty ke studiu římského práva, Praha: Orac 2001, 279 s., ISBN 80-86199-32-0.

Skřepejk M., Římské soukromé právo. Systém a instituce, Plzeň: Aleš Čeněk 2011, 350 s., ISBN 978-80-7380-334-6.

Svoboda K., Žaloba v civilním řízení, Praha: Wolters Kluwer ČR 2010, 312 s., ISBN 978-80-7357-535-9.

Svoboda K., Přehled judikatury. Žaloba, její náležitosti a vady, Praha: Wolters Kluwer ČR 2011, 259 s., ISBN 978-80-7357-649-3.

Šťastný M., Civilní žaloba v právu československém, Praha: Typus 1934, 205 s..

Tripes A., Exekuce v soudní praxi, 2. vydání, Praha: C. H. Beck 2001, 660 s., ISBN 80-7179-483-X.

Winterová A., Civilní právo procesní, Praha: Linde 2011, 711 s., ISBN 978-80-7201-842-0.

2. Právní předpisy

Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod vyhlášené pod č. 209/1992 Sb.

Mezinárodního paktu o občanských a politických právech vyhlášený pod č.120/1976 Sb.

Zákon č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád a Exekuční řád dle platného znění, Praha: C. H. Beck.

Zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník dle platného znění, Praha C. H. Beck.

3. Judikatura soudu

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 1. 11. 2000 sp. zn. II. ÚS 100/2000 (Sb. ÚS 20/02, s. 127).

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 7. 2004 sp. zn. 20 Cdo 1389/2003.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 11. 2008 sp. zn. 20 Cdo 450/2000.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 2. 2002 sp. zn. 20 Cdo 2133/2001.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. 5. 2003 sp. zn. 29 Odo 186/2002-110.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 5. 2003 sp. zn. 20 Cdo 1054/2002.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 5. 2005 sp. zn. 22 Cdo 646/2005.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 15. 2. 2006 sp. zn. 20 Cdo 1574/2005.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR 17/72 Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek).

4. Cizojazyčná literatura

Jauerning O., Zivilprozeßrecht, München: C. H. Beck 2003, 411 s., ISBN 3406 508200."

5. Internetové zdroje

<http://www.mvcr.cz>

<http://www.nsoud.cz>

<http://www.wikipedia.org>

